

Osmanlı Tefrika Çalışmalarında Göz Ardı Edilen Bir Kaynak: Karamanlıca *Anatoli* Gazetesi

Şehnaz ŞİŞMANOĞLU ŞİMŞEK*

I. Çokdilli Osmanlı Tefrika Tarihine Kısa Bir Bakış

Son dönemde tefrika tarihi üzerine yapılan çalışmalar 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında farklı alfabelerde Türkçe olarak ya da farklı dillerde üretilmiş farklı türlerde ve hacimlerdeki tefrikaları gündeme getirirken, daha önce keşfedilmemiş ya da unutulmuş eserleri ya da yazarları da gün yüzüne çıkarıyor. Bu çalışmaların en güncel örneklerinden biri Özyeğin Üniversitesi tarafından yürütülen Tübitak destekli “Türk Edebiyatında Tefrika Roman Tarihi” başlıklı proje. 1831-1928 yılları arasındaki dönemde, süreli yayınlarda yayımlanan roman ve yazarları gün ışığına kavuşturmayı hedefleyen projede şimdiye kadar daha önce bilinmeyen birkaç yazar ve eser ismi gündeme geldi ve mevcut malzeme, hacmiyle yeni isimlerin ve eserlerin çıkacağı başka birçok çalışmaya da gebe görünüyor.¹ Osmanlı tefrika tarihinden söz ederken² bunu sadece Arap harfli Türkçe

* Kadir Has Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Modern Diller Bölümü / sehnazsismanoglu@gmail.com

¹ Ali Serdar ve Reyhan Tutumlu. “An Unknown Novel, An Unknown Novelist: Belkis Sami, I Have Killed My Love”. *Research on Cultural Studies*, ed. Mehmet Ali Icbay, Hasan Aslan ve Francesco Sidoti (Frankfurt am Main; New York: Peter Lang, 2016), 305-313. Bu proje kapsamında yayınlanan bildiri ve makalelere, projenin internet sayfasından erişilebilir: Erişim tarihi 25 Temmuz 2017. <http://tefrikaroman.ozyegin.edu.tr/YAYINLAR>

² Bu konuda yakın tarihli bir çalışma için bkz. Erol Üyepazarcı, “Unutulmuş İlginç Bir Uygulama: Tefrika Romanlar (1)”, *Müteferrika* 50 (Kış 2016/2): 145-178. Edebiyat üretimini tefrika ve gazete yayıncılığı ile ilişkilendiren çalışmalar için bkz. Selçuk Çıkla, “Tanzimat’tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi,” *Türkbilg* 18 (2009): 34-63; Ferhat Korkmaz, “Bir Gazetecinin Romanı: Esrâr-ı Cinâyat,” *Turkish Studies*, 6/3 (2011): 1049-1063; Erol Köroğlu,

ile sınırlamak, tefrikaların üretildiği dilleri, mecraları, türleri ve çeşitliliği daraltmak anlamına gelecektir.

Şimdiye kadar bu konuda Arap harfli Türkçe dışındaki tefrikalarla ilgili yapılan az sayıdaki çalışmaya kısaca göz attığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Ermeni harfli Türkçede bilebildiğimiz kadarıyla tefrikalara ilişkin bütünlüklü bir çalışma mevcut değil. Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* başlıklı çalışmasında 1840 sonrasında ait 99 süreli yayından söz ettiğine göre söz konusu yayınlardaki tefrika sayısının oldukça kabarık olduğu düşünülebilir.³ *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000* başlıklı çalışmasında ise Zakarya Mildanoğlu başta İstanbul olmak üzere Antep, Erzurum, Kayseri, İzmit ve Bursa'da; Anadolu dışında ise Halep, Varna, Kahire, Beyrut ve Venedik'te yayımlanan 71 Ermeni Harfli Türkçe süreli yayından söz eder ancak tefrika ile ilgili ayrıntıları vermez. 1850-1900 döneminde yayımlanan Ermenice süreli yayınlarda ise tefrikaların birçok yayında yer aldığını görüyoruz. Bunlar arasında 1852-1908 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan *Masis* (Ağrı Dağı) özellikle önemlidir. Gazetede Ermeni edebiyatının önde gelen isimlerinden Krikor Zohrab, Hagop Baronyan, Yervant Odyan yazılarını yayımlarken Batı Ermeni edebiyatının realist yazarları ve çeviri şiirler, öyküler de yer alır.⁴ Bunun dışında birçok örnek verilebilir ancak birkaçından bahsetmek gerekirse *Arpi Araradyan*'da (Ağrı Dağı Güneşi) *Binbir Gece Masalları* tefrika edilir, *Masyats Ağavnı*'de La Fontaine ve Byron gibi edebiyatçıların eserlerine yer verilir, *Meğü* (Arı) gazetesi Hagop Baronyan döneminde mizahi edebiyatın hazinesi olur, *Dzığig* (Çiçek) Goethe, Shakespeare, Maupassant, Balzac gibi yazarlardan çeviriler yayımlar.⁵

Çokdilli Osmanlı edebiyatı çalışmalarının ilk öncü makalelerinden biri olan "Osmanlı'da Kim Neler Okurdu?" makalesinde Johann Strauss, pek çok yapıtın ilk olarak süreli yayınlarda tefrika edildiğini vurgularken sayfalarında tefrikaya yer veren Türkçe dışında yayımlanan gazetelere şu örnekleri vermektedir: 1843 yılında İstanbul'da yayımlanmaya başlayan ve sayfalarında Sue ve Dumas romanlarına yer veren Rumca gazete *Tilegrafos tou Vosporou*, 1848'de yine İstanbul'da yayımlanan ve ilk roman örneklerini ellilerden itibaren yayımlayan Bulgarca gazete *Tsarigradski Vestnik*, kurmacaya düzenli bir bölüm ayıran ilk Arapça gazete olan *Hadikat'ül-abbâr*.⁶ Ladino tefrika romanlar üzerine çalışmaları bulunan Olga Borovaya ise tefrikaya Ladino bağlamında özel bir anlam atfederek

"Aşırılık, Suç ve Düzeni (Tefrika) Romanda Yazmak: Dürdane Hanım Örneği", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 47 (2012): 105-126; Veysel Öztürk, "Gazeteci Ahmet Mithat'tan Yazar Ahmet Mithat'a" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 47 (2012): 171-182.

³ Murat Cankara, "Ermeni Harfleriyle İlk Türkçe Romanlar Üzerine," *Tanzimat ve Edebiyat: Osmanlı İstanbulu'nda Edebi Modernleşme*, ed. Mehmet Fatih Uslu ve Fatih Altuğ (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 117-118.

⁴ Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 29-30.

⁵ Mildanoğlu, *a.g.e.*, 32-33, 56.

⁶ Johann Strauss, "Osmanlı'da Kimler, Neleri Okurdu? 19.-20. Yüzyıllar", çev. Günil Ayaydın Cebe, *Tanzimat ve Edebiyat*, 12-13.

Evangelinos Misailidis (1820-1890), *Anatoli Gazetesi* Sahib-i İmtiyazı ve Ser Müellifi

Ladino örneğinde tefrikanın romanın tek varlık biçimi olduğundan ve çeşitli düzeylerde tür etkisi altına aldığından söz etmektedir.⁷ Borovaya, modern Ladino kültürü incelediği bir çalışmada 1870'lerde Ladino süreli yayınlarda edebiyatın okur kitlesini, tirajı arttırmak üzere kendine yer bulduğunu belirtmektedir. Kısa zamanda, *romanso* adı verilen bu yeni tür, Ladino edebi pazarında baskın konuma gelir.⁸ Bu türde eser veren yazarların çoğu Fransızca eğitim veren meşhur Alliance Okulları'ndan mezundur ve geçimini büyük ölçüde gazetecilikten kazanmıştır. Bu romanların en ünlü yazarlarından biri de İzmir doğumlu Ben Ghiat'tır. Ghiat, 1897 yılında İzmir'de çıkarmaya başladığı *El Meseret* (Neşe) adlı gazeteyi kurmuş, 1902 ve 1914 yılları arasında çoğu yabancı kaynaklara dayalı 50 metin üretmiştir. Borovaya, çalışmalarında Itamar Even-Zohar'ın çeviri edebiyata dair kuramından ve ortaya koyduğu çeviri edebiyatın işlevlerinden ilham alarak çeviri olarak değerlendirilen Ladino romanların pek azının sadık çevirilerden oluştuğunu, bazısının "halk dilinde yaratılmış özgün parçalardan ortaya çıktığını", bu nedenle de bu romanları "yeniden yazım" olarak değerlendirmeyi uygun bulduğunu belirtmektedir.⁹ Yeniden yazım kavramı, çeviri ve telif eser arasındaki hiyerarşik yapıyı bozarak, çeviriyi "orijinal"ın ya da "özgün" olanın salt bir

⁷ Olga Borovaya, "Yeniden Yazım Olarak Tefrika Roman: Ladino Edebiyatı Örneği", *Tanzimat ve Edebiyat*, 294.

⁸ Olga Borovaya, *Modern Ladino Culture Press, Belles Lettres, and Theater in the Late Ottoman Empire*, (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2012).

⁹ Borovaya, "Yeniden Yazım Olarak Tefrika Roman", 283.

kopyası olarak değerlendiren bakışı sorunsallaştıran ve yeniden yazarın gerçekleştirdiği yazma stratejilerini ve pratiklerini de görünür kılan faydalı bir okuma pratiği sunmaktadır. 19. yüzyılda üretilmiş kurmaca metinlerin yer aldığı kataloglarda “çeviri” başlığı altında sunulan metinlerin bu gözle yeniden değerlendirilmesi dönem yazarlarının kurmacaya ilişkin ideolojilerine ve poetikalarına dair bizlere çok şey söyleyecektir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Karamanlıca yani Yunan harfli Türkçe tefrikalar ise Osmanlı tefrika tarihinde neredeyse hiç bilinmeyen bir grup kurmacayı ifade etmektedir. Karamanlıca ya da Karamanlidika tabiri büyük ölçüde üzerinde uzlaşmış bir biçimde tamamı ya da bir kısmı Yunan harfli Türkçe olarak yazılmış ya da basılmış yayınlar için kullanılmaktadır. Dilbilimci Matthias Kappler, Karamanlıca metinleri, çok sayıda konuşulan ve yazılan çeşidiyle birlikte kültürel-grafik (yazıya ilişkin) bir olgu olarak ele almakta ve ayrı bir Karamanlı ağzından ya da diyalektinden söz etmenin mümkün olmadığını düşünmektedir. Kappler, Yunan alfabesi ile Türkçe yazımın yerine ilk kez 1898 yılında araştırmacı Georg Jacob tarafından Karamanlıca kullanıldığını tespit etmiştir.¹⁰ Türkçe konuşan Ortodokslar Yunan harfli Türkçe üretimlerini genellikle “Rumca hurufat ile lisan-ı Türki” ve “Rumi ul huruf, Türki ül ibare” şeklinde ifade etmektedirler. Bu çalışmada her ne kadar tartışmalı olsa da genel kabul görmüş bir ifade olduğundan ve kullanım pratikliği açısından Yunan harfli Türkçeden Karamanlıca olarak bahsedilecektir.

Karamanlı ifadesi ise 1923 Nüfus Mübadelesi Antlaşması’yla Yunanistan’a gitmek zorunda bırakılan çoğunluğu Anadolu’da yaşamış olan Türkofon Ortodoks topluluk için kullanılan genel bir tanımlamadır. Anadolu Ortodoksları ise kendilerini çoğunlukla “Anadolu Ortodoks Hıristiyanlar/Ortodoks Hıristiyanlar” olarak tanımlıyor, Karamanlı tabirini olumsuz ve küçümseyici olduğundan genellikle benimsemiyorlardı.¹¹ Benzer bir kaygıyla yazı boyunca Karamanlı

¹⁰ Kappler, Matthias Kappler, “Transcription text, regraphization, variety? -Reflections on Karamanlidika,” *Spoken Ottoman in Mediator Texts* içinde, ed. Eva Csato, Astrid Menz ve Fikret Turan (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016), 119-128.

¹¹ Karamanlı kimliğinin bir küçümseme ve hakaret aracı olarak kullanılmasına ve bunun Türkçe konuşan Ortodokslar tarafından nasıl algılandığına dair kurmaca olmayan metinlerde de önemli ipuçları yakalamak mümkündür. Bu metinlerden biri de Elias K. Emmanouilides tarafından hazırlanan Yunanca öğretim kitabı *Usul-i Cedid*’in önsözüdür. “Ellinika lisanını yazmak, anlamak ve söylemek için usul” altbaşlığı ile yayımlanan bu kitap Yunanca bilmeyen Anadolu’nun bu dili daha kolay öğrenmeleri için Emmanouilides tarafından kendi deyişle “Alemen hocaların telifgerdelerini” gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Yazar, Karamanlı kimliğine dair şunları söyler: “Bakınız ki Ellinika lisanını bilmediğimiz bize bir kusur ve kabahat gibi ad olduğundan, Der Âliye’nin her köşesinde Karamanlı lafzı istihza bahsi bir moda gibi oldu ve her Rumca bilmeyen zat işbu hakaratlı modayı tahammüle mecburdur. Haşa!!! Bize nahak atf olunan Karamanlılar elkabını kabul itmeyiz... Anatol ehalişi istihzaya seza değildir... Anatol ehalişi gayet zeki ve tabien dirayetli iken eğer yalnız Rumca lisanından mahrum olduğumuz için, herkes indinde medhur oluyor isek, bu mahrumiyete, kesbi mümkünsüz bir kusur değildir”. Bkz. Elias K. Emmanouelides, *Usul-i Cedid yani Ellinika Lisanını Yazmak Anlamak ve Söylemek için Usul* (Deri Saadet: Panagiotes Soteriadis Matbaası, 1885).

tabiri yerine Türkofon Ortodokslar ifadesi kullanılacak, gerektiğinde Karamanlı kullanımı tırnak içinde yazılacaktır.¹²

1850'den sonra çoğu, Evangelinos Misailidis'in kurduğu *Anatoli* gazetesinde tefrika edilmeye başlanan Karamanlıca roman ve öykülerin 1888-1899 tarihli *Anatoli* nüshalarında neredeyse kesintisiz olarak devam ettiği görülmektedir.¹³ Bu makalede söz konusu tefrikalara dair¹⁴ genel bir bilgi verilerek, tefrikaların dışında gazetenin sayfalarında yer alan önsözler, gazeteye gönderilen okur mektupları ve ilanlar gibi üretilen edebiyata dair önemli bilgiler içeren parateksler göz önünde bulundurularak bazı gözlemlerde bulunulacaktır.

II. Karamanlıca Edebi Üretim

Karamanlıca kurmaca edebiyat, imparatorluğun farklı alfabelerde ve dillerde üretim gerçekleştiren edebiyatlarıyla koşutluk sergilemektedir.¹⁵ Önceleri Venedik, Viyana, İstanbul, İzmir gibi Osmanlı ve Avrupa'daki belirli merkezlerde dini yayıncılıkla başlayan üretim, sonrasında 19. yüzyılın ikinci yarısından itiba-

¹² "Karamanlı" kimliğinin bu ikircikli konumu için bkz. Evangelia Balta, "Vatan, Din ve Dille Bölünmüş Bir Kimliğin Serüvenleri", *Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, ed. Emre Yalçın (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014), 117-140; Evangelia Balta, "Anadolu Türkofon Hıristiyan Ortodoksların Ulusal Bilinçlerini Araştırmaya Yarayan Bir Kaynak Olarak Karamanlıca Kitapların Önsözleri" *Tarih ve Toplum* 13, Sayı 74 (Şubat 1990): 82-84; Foti ve Stefo Benlisoy, "Reading the Identity of Karamanli through the pages of *Anatoli*," *Cries and Whispers in Karamanlidika Books – Proceedings of the First International Conference on Karamanlidika Studies (Nicosia 11th-13th September 2008)*, ed. Evangelia Balta ve Matthias Kappler (Wiesbaden: Harrassowitz, 2010), 93-108; Foti ve Stefo Benlisoy, "Türkdilli Anadolu Ortodoksların Kimlik Algısı" *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 11, Sayı 251 (Güz 2010): 7-22.

¹³ 1880'lerin ikinci yarısından sonra yayın hayatına başlamış olan bazı Karamanlıca süreli yayınlarda da *Anatoli* kadar sık olmasa da tefrikalar yayımlanmaya devam etmiştir. Bunlardan bazıları için bkz. Evangelia Achladi, "The Karamanlidika periodical Aktis (1913-1915)", *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta (İstanbul: Isis Press, 2014), 281-302; Meryem Orakçı, "Karamanlıca Bir Gazete: Terakki", *Cultural Encounters*, 411-428.

¹⁴ Aynı döneme ait tefrikalarla ilgili daha dar kapsamlı bir çalışma için bkz. Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "Karamanlidika Literary Production at the end of the 19th century as reflected in the Pages of *Anatoli*", *Cultural Encounters*, 429-447.

¹⁵ Evangelia Balta, ed. *Cultural Encounters*; Evangelia Balta ve Mehmet Ölmez, ed., *Between Religion and Language Turkish Speaking Christians, Jews and Greek Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire* (İstanbul: Eren Yayınları, 2011); *Kritik 2 (Bir İmparatorluk Edebiyatı Olarak Tanzimat)* (Güz 2008); Johann Strauss, "Is Karamanli Literature part of a 'Christian-Turkish (Turco-Christian) Literature?"; *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*, 153-200; Johann Strauss, "Osmanlı'da Kimler, Neleri Okurdu? 19.-20. Yüzyıllar", çev. Günil Ayaydın Cebe, *Tanzimat ve Edebiyat*, 1-64. Makalenin aslı için bkz. Johann Strauss, "Who Read What in the Ottoman Empire (19th-20th centuries)", *Middle Eastern Literatures* 6/1 (January 2003) 39-76; Laurent Mignon, "Lost Voices: Religious Minorities and the Literary Canon in Turkey", *Neither Shiraç Nor Paris* (İstanbul: The Isis Press 2005) 15-26; Olga Borovaya, "Jews of Three Colors: The Path to Modernity in the Ladino Press at the Turn of the Twentieth Century", *Jewish Social Studies:History, Culture, Society* 15/1 (Fall 2008) 110-30.

ren seküler bir boyut kazanmış, 1880'lerden sonra ise Türkofon Ortodoks okur, büyük ölçüde süreli yayınların ve gazetelerin de etkisiyle çoğu Batıdan çeviri olan kurmaca eserlerle tanışmıştır. Bu noktada Karamanlıcada Ermeni harfli Türkçeden farklı olarak telif kurmaca eserlerin azlığı dikkati çekmektedir. Bazı yazar isimleri belirtilmese de çevirilerin çoğunluğunun Batı romanından ya da Yunancadan olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶ 1882-1892 yılları arasında birçoğu yine Misailidis çevirisi olan Batı edebiyatından çok sayıda roman yayımlanır, bu romanların önemli bir kısmı ise Misailidis'in ünlü Karamanlıca gazetesi *Anatoli*'de¹⁷ tefrika olarak kalmıştır. Misailidis'in bir diğer önemi, ilk Türkçe romanlardan biri olan *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*'i yazmış olmasıdır.¹⁸ Evangelia Balta'nın belirttiğini göre, roman yayımlanmadan önce *Anatoli* gazetesinde tefrika edilmiştir. Aytek Soner Alpan, 1923 Lozan Nüfus Mübadelesi antlaşması sonrasında Yunanistan'a giden mübadillerin *Muhacir Sedası* adlı gazetelerinde *Temaşa-i Dünya'nın* "Aleko Favini (Mithistoriması) *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş*" başlığıyla yeniden tefrika edildiğini belirtmektedir.¹⁹

Bu noktada süreli yayınların yani gazete ve dergilerin Karamanlıca kurmaca edebiyatın üretilmesinde, yaygınlaştırılmasında ve okuyucuyla buluşmasında çok önemli bir araç olduğu belirtilmelidir. Karamanlı okur, çoğu Fransızcadan çeviri olan romanlarla ilk kez bu gazete sayesinde haberdar oluyordu. Çoğu Anadolu okur için bu karşılaşma hem yeni bir türle hem de yeni bir medeniyetle tanışmanın önemli bir aracı olarak kabul edilebilir. Çevrilen yazarlar arasında Xavier de Montépin, Eugène Sue, Paul de Kock ve Alexandre Dumas sayılabilir.²⁰ İlginç olan nokta, hemen hemen aynı yazarların kitaplarının aynı dönemde Osmanlıca

¹⁶ Johann Strauss, Rodos adasında geçen *Musavver Hevelnak Hata yani Aşkın müdhiş neticeleri* anlatısının büyük bir ihtimalle Yunancadan çeviri olduğunu düşünmektedir. Johann Strauss, "Is Karamanli Literature part of a 'Christian-Turkish (Turco-Christian) Literature'?", 179. Aynı şekilde *Anatoli*'de tefrika edilmiş olan *Kalp ve Dudaklar* ve *Tabkir Edilmiş Kız* anlatılarının karakter ve mekân isimlerine bakıldığında büyük ihtimalle Yunancadan çeviri oldukları söylenebilir.

¹⁷ *Anatoli* gazetesinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "The Anatoli Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press," *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*, 201-208; Foti ve Stefo Benlisoy, "Reading the Identity of Karamanli through the pages of Anatoli," *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*, 93-108.

¹⁸ Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "Romanı 'İki KİLise Arasında Bınamaz' Kılmak: Karamanlıca Edebi Üretim, Evangelinos Misailidis ve Bir Yenidenyazım Örneği Olarak *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*." (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014).

¹⁹ Aytek Soner Alpan, "Μουκαδδερατημηζά χακίμ ολαλήμ: Reading 'refugee politics' through the pages of Μουχατζήρ Σεδασι," (III. International Workshop of Karamanlidika Studies atölye çalışmasında sunulan bildiri, Nevşehir, 2 Kasım 2013). Ayrıca Turgut Kut, romanın bazı bölümlerinin Osmanlı Bankası Türkiye Genel Müdürü Jacques Jeulin tarafından *Tercüman* gazetesinde 25 Mart 1982- 27 Nisan 1982 tarihleri arasında 27 tefrika halinde yayımlandığını belirtmektedir. Bkz. Turgut Kut, "Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş'in Yazarı Evangelinos Misailidis Efendi," *Tarih ve Toplum* 48 (1987): 26.

²⁰ Yayımlanmış çevirilerin listesi için bk. Ioanna Petropoulou, "From West to East: The Translation Bridge An Approach From a Western Perspective," *Ways to Modernity in Greece and Turkey* içinde, ed. Anna Frangoudaki ve Çağlar Keyder (Londra ve New York: I.B. Tauris, 2007), 91-111.

ve Ermeni Türkçesiyle de yayımlanmış olmasıdır. Ancak Türkçe çeviri tarihinde Karamanlıca çevirmenler ve yazarlardan söz eden kaynak neredeyse yok gibidir.²¹ Üstelik Antalyalı Hacı Efraim oğlu Hacı Dimitrios tarafından 1853 yılında yayımlanan Karamanlıca *Robinson Crusoe* çevirisi, Osmanlıca çeviriden (1864) daha önce yapılmıştır.²² Ayrıca *Ekmekeçi Kadın* ve *Paris Faciaları* gibi Karamanlıca Xavier de Montépin çevirileri²³ de bu romanların Ermeni harfli Türkçe çevirilerine göre daha önce yayımlanmıştır.²⁴ Karamanlıca edebiyatın kapsamına Batı romanından çeviri ve uyarlamaların yanı sıra, az sayıda da olsa Arap harfli Türkçe metinlerin yukarıda Olga Borovaya'nın kullandığı anlamda “yeniden yazılmış” biçimleri de girmektedir. Bu yayınlar arasında Yannis Gavriilidis tarafından “yeniden yazılan” ve *Anatoli*'de tefrika edilen Ahmet Mithat'ın *Yeniçeriler*²⁵, *Şeytan Kayası* ve *Diplomalı Kız* anlatıları önemlidir. Bunların dışında sözlü halk edebiyatı ürünlerinin (Âşık Garip, Köroğlu, Şah İsmail) Karamanlıca anonim baskılarını da listeye dâhil etmek gerekir.²⁶

Karamanlıca edebi üretimle ilgili olarak dikkat çekici olan bir başka nokta, Johann Strauss'un ortaya koyduğu gibi, aynı dilde yazmalarına rağmen özellikle Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Müslümanları ile Türkçe konuşan “Karamanlı”ların ve Ermenilerin umulandan çok daha az Arap harfli Türkçe edebiyattan kendi alfabelerine çeviri yapmış olmalarıdır. Ahmet Mithat yine bu noktada bir istisna olarak durmaktadır. Strauss, Karamanlıca edebiyatı Türkçe konuşan Ermenilerin de dâhil olduğu Türk-Hıristiyan (*Turco-Christian*) edebiyatının parçası olarak ele aldığı yazısında Misailidis ya da *Manzumei Efkar* yazarı Garabed Panosyan'ın Arap harfleriyle hiçbir şey yayımlamamış olmalarını şaşırtıcı bulur.²⁷ Elbette bu onların Osmanlıca bilmedikleri anlamına gelmemektedir. Karamanlıcanın yanı sıra Arap harfli Türkçe eserler de kaleme alan bazı istisnalar Nevşe-

²¹ İsmail Hakkı Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz: Garpten Tercüme* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940); Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman* (İstanbul: İletişim, 1985); Özlem Berk, *Translation and Westernisation in Turkey* (İstanbul: Ege Yayınları, 2004).

²² Bülent Berkol, “133 Yıl Önce Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) bir Robinson Crusoe Çevirisi.” *Sosyoloji Konferansları* 25 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1986); Özön, *a.g.e.*

²³ *Ekmekeçi Hatun* çevirisinin karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Aylin de Tapia, “From La Porteuse de Pain (1884) to the Ετημεριδί Χατούν (1885) Translation or adaptation? A French Novel for Karamanli Readers” (III. International Workshop of Karamanlidika Studies atölye çalışmasında sunulan bildiri, Nevşehir, 2 Kasım 2013).

²⁴ Karşılaştırma için bakınız: Turgut Kut, “Ermeni Harfli Türkçe Telif ve Tercüme Konuları I-Victor Hugo'nun Magdurin Hikâyesinin Kısaltmış Nüshası,” *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler, II. Türk Edebiyatı* içinde, c. I (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 195-214; Kevork Pamukciyan, *Ermeni Harfli Türkçe Metinler* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002); Petropoulou, *a.g.e.*

²⁵ Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, “The *Yeniçeriler* of Ioannis Gavriilidis: A Palimpsest in Karamanlidika,” *Between Religion and Language*, , 245-275.

²⁶ Sabri Koz, “Türk Halk Hikâyelerinin Karamanlıca Baskıları Üzerine Karşılaştırmalı Bibliyografik Notlar,” *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*, 244-242.

²⁷ Strauss, *a.g.m.*,186.

hirli Kostaki Bey Vayiannis ve *Anatoli* yazarı da olan Nikolaos Soullidis'tir.²⁸ Arap harfli Türkçe olarak yazdıkları ve yayımladıklarıyla Osmanlı gazeteciliğinin popüler bir ismi olmuş Anadolu kökenli bir yazar olarak Teodor Kasap ise önemli bir istisna olarak dikkat çekicidir. Önemli mizah dergileri *Diyojen* ve *Çıngraklı Tatar*'ın kurucusu ve *Monte Cristo*'nun çevirmeni olan Kasap'ın, Misailidis'in gazetecilik anlayışını alaya alarak *Anatoli*'ye "bakkal gazetesi" ve kendisine de "Çorbacı" demesi oldukça ilginçtir.²⁹

III. *Anatoli* Gazetesi ve Karamanlıcada İlk Tefrikalar

Osmanlı basın tarihinin en uzun ömürlü gazetelerinden biri olan *Anatoli* gazetesi 1840 yılında İzmir'de yayınlanmaya başlar. Misailidis'in 1850 yılında matbaasını taşımasıyla İstanbul'da yayınlanmaya devam eder. 1890'daki ölümüne kadar gazetenin başında bulunan Misailidis'in vefatı üzerine oğlu Theogenis gazeteyi devralır. Balta, gazetenin 1923 yılına kadar yayımlanmaya devam ettiğini belirtmektedir.³⁰ *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nde yayımlanan "*Anatoli*" maddesine göre, gazete 1865'e kadar Karamanlıca, bu yıl içinde birkaç ay kadar Hristoforos Samarcidis'in başyazarlığında Rumca olarak çıkmıştır.³¹ Daha sonra 1873'e kadar yalnızca Karamanlıca çıkan *Anatoli* gazetesine bu tarihte bir de Rumca bölüm eklenmiştir. Misailidis'in torunu Petros Misailidis, 1873 yılında Bulgar Kilisesi'nin ayrılmasına ilişkin bir yazıdan ötürü gazetenin yayının durdurulduğundan ve böylece gazetenin ikinci evresinin de sona erdiğinden söz etmektedir.³² 15 Eylül 1873 tarihinde ise *Mikra Asia yani Anatoli* yayımlanmaya başlar.³³ Petros Misailidis, gazetenin diğer dönemlerini ise şu şekilde sıralar: 1873-1876, 1876-1890 ve 1890-1910.³⁴ 1877'de Rumca bölüm yeniden konulmuştur. On yıl boyunca iki dilde yayımlanan gazetenin Karamanlıca bölümünde siyasi haber ve makaleler, Rumca bölümünde ise kilise haberleri ve dini makaleler yayımlanıyordu. Rumca bölümün başyazarlığını Manuel Gedeon yapmıştır.

²⁸ *A.g.m.*, 187.

²⁹ Strauss, *Çıngraklı Tatar*'dan şu alıntıyı yapar: "Çelebi Misailidis, gazetesini sıradan insanların okuduğunu çok iyi bilir. Ama ona bakkallardan söz ettiniz mi çok kızar çünkü buluttan nem kapar". Bkz. Strauss, *a.g.m.*, 189.

³⁰ Balta, "Karamanlı Press Smyrna 1845- Athens 1926", *İzzeret Gündoğdu Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, ed. Oktay Belli, Yücel Dağlı ve M. Sinan Genim (İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, 2005), 29.

³¹ *Anatoli* gazetesinin bazı arşivlerde bulunan nüshaları şunlardır: Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde (KAAM) bulunan 1851, 1852, 1854, 1857, 1862, 1863, 1866, 1867 ve 1891-1898 yıllarına ait sayılar; İstanbul Orient Enstitüsü'nde 1888-1893 yılları arasındaki sayılar ve Ankara Milli Kütüphane'de ise 1891-1899 yıllarına ait sayılar.

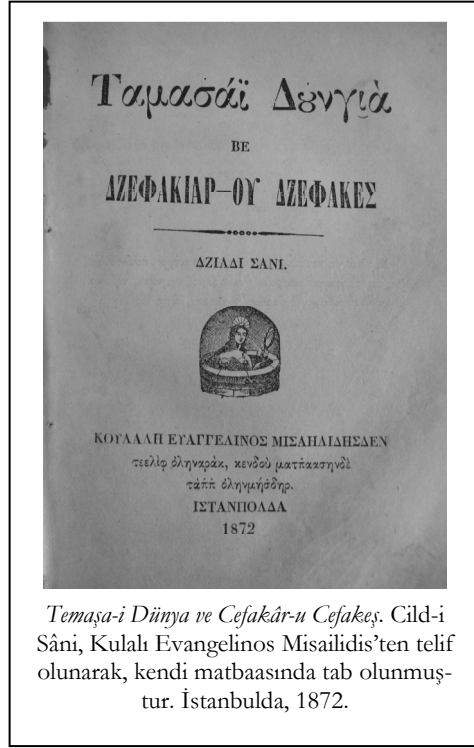
³² Alıntılan Evangelia Balta, "Bulgar Sorununun Yaşandığı Dönemde, Evangelinos Misailidis'in Yayınladığı Mikra Asia (Anatoli) Adlı Karamanlıca Gazete." *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos Anısına* içinde, yay. haz. Ethem Eldem, Aksu Tibet ve Ersu Pekin, 143-178. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, 170.

³³ Balta, *a.g.m.*, 175.

³⁴ Petros Misailidis, "Istorikes Efimerides tou Perasmeneou Eona Anatoli", 1-18.

Gazete sadece Yunanca bilme-
yen ve Yunanca gazeteleri okuya-
mayan Anadolu Türkçe konuşan
Hıristiyanların kendilerini ifade
edeceklerini bir platform olmakla
kalmaz, gazetede yer alan çeşitli
yazılar, Anadolu'ya dair yazı dizileri,
Anatoli matbaasında basılan kitaplar
ve her sayıda yer alan tefrika ro-
manlarla tam anlamıyla Misailidis'in
"aydınlanma projesi"nin somut bir
işareti olur.³⁵ Gazetede, sıklıkla
Anadolu'nun geri kalmışlığının
ancak gazete okunarak bir nebze
giderilebileceği vurgulanmaktadır.
Anatoli gazetesi bir okuyucunun
belirttiği gibi "*Anatoli* kıtası ehali-
sinin tenviri efkâr ve tenzibi ahlâkı"
için elinden geleni yapmaktadır.
Gazete; okurları için bir tür "aydın-
lanma misyonu"nu gerçekleştirir-
ken, öte yandan okurların
"ahlâk"ından da kendini sorumlu
tutuyor gibidir. "Kadınların tezyina-

Temaşa-i Dünya ve Cefakâr-u Cefakeş. Cild-i
Sâni, Kulalı Evangelinos Misailidis'ten telif
olunarak, kendi matbaasında tab olunmuş-
tur. İstanbulda, 1872.

"Nikâh Meselesi", "Hüs-n-ü Ahlâk" gibi yazılara gazetede sıklıkla rastlanır. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da birçok temsilciliği bulunan *Anatoli*'de, Osmanlı devleti ve Avrupa'da olup biten olaylar ve kiliseyle ilgili duyuruların yanı sıra çayın faydaları, arıların hayatı, bazı hastalıkların tedavi biçimleri vb. gibi popüler konularda da haberler yer almaktaydı. Bununla birlikte çoğunluğu ticaretle ve çeşitli zanaatlarla uğraşan Anadolu Ortodokslara ticaretle ilgili borsa ve akçe fiyatları, demiryolu tarifeleri gibi bazı pratik bilgiler de sunmaktaydı.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *Anatoli* gazetesinde tefrikalar yayımlanmaya başlamıştır. Bu tefrikalardan ilki "İliodoros nam kâmilin telif buyurduğu üzere Theagenis ve Harikleia Naaman civanların dasitani beyanındadır" açıklaması ile yayımlanan Heliodoros'un *Theagenis ve Harikleia* diğer ismiyle *Aethiopi-ca*'sıdır. Bu eser *Anatoli*'de 7 Ağustos 1851'de (No: 29) *Theagenis ve Harikleia*

³⁵ *Anatoli* gazetesinin okurları tarafından da son derece önemsendiği, gazetenin günlük olarak yayımlanmaya başlamasından sonra bir okurun (nevcivandan rıfatlü Mihalaki Efendi P. Karakoç) gazete için yazdığı şiirden anlaşılmaktadır: "Nur-i ilim bir vakit bizlerde ider iken leman/ İlkaatı zaman ile etti gayriye intikal/ İlimsiz yaşayan dünyada mutlak angaryadır/ Angarya olmayı istemeyen mutlak etmeli tebdil-i hal/Zemanımız şimdi gayet müsait tahsil-i ilme/ Alim milletlerin etmeli ahvalini imtisal/Ahval-i aleme agah olan kimse alim olur/ Bunu inkâr itmeye kimsede yoktur aslaca mecal/ Ahval-i aleme agah olmak istersen dostum/ Şimdi yevmiye çıkmakta olan *Anatoli* gazetesi al!" *Anatoli*, 3 Mayıs 1891.

başlığı ile yayımlanmaya başlar³⁶ *Aethiopica* ya da *Habeşli Hikâyesi* olarak bilinen anlatı, M.S. 3. yüzyılda yaşamış bir sofist olan Emesalı Heliodorus'un bilinen tek eseridir. Etiyopya Prensesi Harikleia ile Teselyalı Theagenis'in aşkını konu alan ve Eski Yunan romansı olarak ünlenen anlatı ilk kez 16. yüzyılda keşfedilmiş, Fransızca ve İngilizce çevirilerle yaygınlaşmıştır.³⁷ 1851 yılında Misailidis tarafından çevrilerek 3 cilt halinde yayımlanmıştır.³⁸

Bu tefrikayı *Robinson Crusos* [Robinson Crusoe] izler. Yukarıda da sözü edilen Crusoe'nun çevirmeni Hacı Dimitrios, *Anatoli*'nin 12 Ağustos 1852 (No. 80) tarihli nüshasında romana uzunca bir önsöz yazmıştır. Önsöze muhtemelen Misailidis'in yazdığı sunuş yazısında "hikâye"nin "Rumiceden alessevi Türkçe lisanına tercüme" olduğu belirtilir. Çevirmen "Evropa'da" [Avrupa'da] defalarca farklı dillere çevrilmiş olan bu "hikâye"nin Ermeniceye de çevrilmiş olduğunu, Avrupa âlimlerinin her sınıftan insanın okunmasını önerdiklerini belirtmektedir. "Türkî lisanına" tercümesi ise "Anadolu'da bulunan Hıristiyan hemşehrilerin kıraat [okuma] ve tefhimi [anlaması] için"dir. Çevirmen, sade bir hikâye gibi görünmesine rağmen aslında Crusoe'nun "Evropa âlimlerinin kavli ve takriri üzre işbu hikâyenin maddesi[nin] derin derecesinde insana menafielu [yararlı]" olduğunu belirtir. Eski Yunan filozoflarının düşüncelerinden örneklerle ilerleyen önsöz, ne "bir lokma bir hırka"nın ne de saltanatlı yaşantının doğru olduğunu, put gibi oturmanın da fayda etmeyeceğini söylemektedir. Çevirmenin vurguladığı hususlardan bir diğeri de "atalara itaat edip beddualarını almamak" gerektiğidir. Önsözde dil açısından en dikkat çekici nokta, diğer Karamanlıca yayınlarla da koşut olarak Eski Yunan felsefesinden söz edilirken bile "Allah'ın rızası", "Cenâb-ı Hakk" gibi İslami bir terminolojinin kullanılmış olmasıdır.³⁹

Karamanlıca *Robinson Crusoe*'dan söz eden tek çalışma Bülent Berkol tarafından yazılmıştır. Berkol, romanın yayıncıları Misailidis ve Yannis Lazaridis'in kitaba bir sunuş yazısı eklediklerini ve kitabın "Deri Saadette efkârı hayriye ile teşkil olunan Kayseriye Epitropisi kabiliyetli ve hayırhah azaları namı namilerine tenmik olunmuştur" yazısı ile Kayseri'deki yoksullara yardım için kurulan Kayseri heyetine ithaf edildiğini belirtir.⁴⁰ Bu ithaf biçimini hemen hemen birçok Karamanlıca yayında görmek mümkündür ve Karamanlıca yayıncılığın taşradaki eşrafla ve cemaatle ne denli sıkı bir dokusu olduğunu da açığa çıkarmaktadır.

³⁶ Aynı eser daha sonra *Anatoli*'de 3 Aralık 1896 (No. 5415) – 16 Haziran 1897 (No. 5561) tarihleri arasında yeniden tefrika edilmiştir.

³⁷ *Encyclopedia Britannica*. 13 (11. ed.). Cambridge University Press: 223.

³⁸ İliodoros Kamilin Teagenis ve Harikliia Naman Nevcivanlar Aleyhinde, Te'lif Buyurduğu Dastan-i Latifesi Olup, çev. Evangelinos Misailidis (İstanbul, Yoanis Lazaridis Tab'hanesi, 1851).

³⁹ Bu terminoloji için bkz. Johann Strauss, "Le lexique technique du christianisme en karamanli: remarques préliminaires", *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta (İstanbul: Isis Press, 2014), 177-222.

⁴⁰ Berkol, *a.g.m.*, 143.

Crusos, 12 Ocak 1853'te sonlanır (No: 100) ve aynı gün *Genoveva Hikâyesi*, başlığın altındaki şu açıklama ile yayımlanmaya başlar: “İşbu hikâye nisa (dişehli) taifesinin evvela ahlâkı hamide kesbile ırzlarının ehli olmalarına ve sanie[n] evlatlarını farizeî zımmetleri üzre terbiye eylemelerine ibretnüma olmaya şayan bir memduh ve latif hikâye idüğünden mahsusan tercümesine mübadiret kılınmıştır.” Masal, destan ya da romans olarak adlandırılan bu eserin kökeninin bir ortaçağ efsanesine ya da İskandinav baladlarına dayandığı da söylenmektedir. Başkarakterin adıyla anılan bu hikâyenin, Günil Özlem Ayaydın Cebe'nin de belirttiği gibi, farklı başlıklarla yayımlanması ve bazı baskılarında yazar ya da çevirmen adının bulunmaması, Osmanlı cemaatleri arasında bir sözlü hikâye olarak da dolaşmakta olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Cebe, Schmid'in, hikâyesinin esin kaynağının Fransız şansonlarına dayanan bir Alman halk anlatısında bulunduğunu belirtmektedir.⁴¹ Bir iftiraya kurban giden ve senerce bir mağarada çocuğuyla birlikte yaşamak zorunda kalan, gerçekler ortaya çıkınca da neredeyse azizlik mertebesine yükseltilen kadın karakterin anlatıldığı bu hikâye, tefrikanın ardından Misailidis tarafından *Genovefa Hikâyesi* başlığıyla yayımlanmıştır, yayın tarihi belli değildir.⁴² Tefrikanın başındaki açıklamaya ve içeriğe bakacak olursak bu hikâyenin ibret verici olması ve *Genovefa*'nın zor günlerini Allah inancıyla atlatması⁴³ dile getirilmektedir. Gazetede 2 Haziran 1853'e kadar devam eden bu eser (hikâyenin bitiminde şu ifade yer almaktadır: Temmel Hikâye-i *Genovefa*) hakkında Johann Strauss şu bilgileri vermektedir: Doğu Akdeniz'deki tüm cemaatler tarafından bilinen bu eser Alman yazar papaz Christoph von Schmid tarafından yazılmış ve farklı dillerde “Genevieve”, “Genoveva”, “Genovefa” ya da “Yinovefa” gibi değişik başlıklarla yayımlanmıştır. İlk basımı 1810 yılında yapılan *Genoveva*'yı Venedik Mikhitarist Papazları 1840'larda Ermeniceye, Mihran Arabacıyan ise Ermeni Türkçesine çevirmiştir. Fransızcadan yapılmış Yunanca bir çevirisi de mevcuttur (ikinci baskı 1868). Bunların dışında Bulgarca, Ladino, Arapça çevirileri de mevcuttur.⁴⁴ Bu durumda Misailidis'in diğer dillere nazaran oldukça eski bir tarihte anlatıyı Türkçeye çevirerek *Anatoli* gazetesinde tefrika ettirdiği söylenebilir.

Bu noktada *Genovefa Hikâyesi*'nin başka bir özelliğine de değinmek gerekli. Günümüz anlatıbilim kavramları ışığında bakıldığında tam olarak roman/hikâye olarak tanımlayamasak da belirli bir olay örgüsü içermesi ve belli kurmaca karakterlere sahip olması nedeniyle söz konusu hikâyenin *Anatoli*'nin ilk yıllarında “Karamanlı” okura kurmaca okuma pratiği kazandırması ve okuma hazzı vermesi açısından özel bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Bu özelliklere sahip, çoğu Misailidis çevirisi olan ve tefrika olarak olmasa da *Anatoli* matbaa-

⁴¹ Günil Özlem Ayaydın Cebe, “On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Toplumı ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2009), 250.

⁴² Evangelinos Misailidis çev., *Genovefa Hikâyesi* (Der-i Saadet: *Anatoli* Matbaası, t.y.).

⁴³ *Genovefa*'nın Allah'a yakarışı için bkz. *Genovefa Hikâyesi*, 20-21.

⁴⁴ Strauss, *a.g.m.*, 59.

sında kitap olarak yayımlanmış başka anlatılar da söz konusudur. *Küçük Eleni*⁴⁵, *İffetli ve İsmetli Martha*⁴⁶ hatta dini içerikli bir yayın olan *Hazine-i Ara-i Müstakime-i Mesihîye*⁴⁷ bunlardan bazılarıdır. Bütün bu metinleri farklı kuramsal çerçevelerle ele almak ve kurmaca özelliklerini tespit etmek az sayıda olduğu söylenen Karamanlıca kurmaca külliyatının da zenginleşmesini sağlayacaktır.

Genovera Hikâyesi'nin ardından 13 Temmuz 1853'te (No. 125) yine Misailidis çevirisi *Yeniçeriler* romanı tefrika edilmeye başlar. Başlığın altında şu açıklamaya yer verilmiştir: “Cennet mekân Sultan Mahmut hanı gazi hazretlerinin harabı yebab ettiği Yeniçeri ocağının hikâyesi.” Bu romanın hiçbir yerinde yazarın adı zikredilmediğinden Ahmet Mithat'ın Karamanlıca yayımlanmış *Yeniçeriler* hikâyesi ile karıştırıldığı olmuştur. Ancak doğrusu bu romanın 1844 yılında Alphonse Royer (1803-1875) tarafından *Les Janissaires* başlığı ile yayımlanmış olduğudur. Royer'in 1826 Yeniçeri Ayaklanması sırasında İstanbul'da olduğu ve gözlemlerini 1844 yılında yazdığı bu romanla aktardığı söylenmektedir. 1853 Kasım ayına kadar beş faslı yayımlanan roman, sonrasında uzunca bir aradan sonra 15 Eylül 1866 (No. 1007) tarihinde Cild-i Sani başlığı altında yeniden tefrika edilmeye başlar. 10 Ocak 1867'de de ikinci cildi tamamlanır. 1854 yılında tefrika kitap olarak yayımlanmıştır.⁴⁸

Yeniçeriler'in tefrikası sırasında kurmaca olmayan başka tefrikalar da söz konusu olmuştur. 1855 senesinde *Tanzimatı Hayriye Kanunnamesi* bölüm bölüm yayımlanır. Bunlar; *Heyet-i Sabıka-i Konstantinie* ve sonrasında Nikolaos Soullidis tarafından yazılan, 11 Ocak 1863'te (No: 605) yayımlanmaya başlayan *Tevarih-i Kayasire-i Rum yani Konstantiniede hükümdarlık imiş İmperatorların Hakkında* başlıklı tarihi bir tefrikadır.

Yukarıda söz konusu edildiği gibi bazı dönemler kesintiye uğrayan *Anatoli* gazetesinin, arşivlerde mevcut en uzun süreli yayını 1888-1899 dönemine aittir ve bu makalede ele alınan gazetenin edebi değerine ilişkin önemli veriler sunmaktadır.

IV. 1888-1899 Döneminde Yayımlanan *Anatoli* Tefrikaları

Söz konusu on yıl içerisinde hemen hemen her nüshada bir romanın tefrikasının mevcut olduğu görülmektedir. “Bakiyesi var” ya da “bakiyesi sonra” biçiminde devam eden tefrikalar kimi zaman *Sarboştur Sarboş İdi Söyledi* öyküsü gibi birkaç gün sürmekte, kimi zamansa *Serseri Yabudi* romanı gibi bir yıldan fazla

⁴⁵ S. AyaGrigoroğlu, çev, *Küçük Eleni* (İstanbul: Evangelinos Misailidis Matbaası, 1878).

⁴⁶ Evangelinos Misailidis, çev, *İffetli ve İsmetli Martha* (Der-i Saadet: Evangelinos Misailidis Matbaası, 1886).

⁴⁷ *Hazine-i Ara-i Müstakime-i Mesihîye (Tameion Orthodoxias)* yani şerait ve akaid ve esası Mezhebi İseviye dair nadir-ül emsal bir kitab-ı müstetab olup üç cilde münkasım ve tab-u temsil olunmuştur, çev. Evangelinos Misailidis (İstanbul: Evangelinos Misailidis Basmahanesi, 1860).

⁴⁸ Alfons Royeros [Alphonse Royer], *Yeniçeriler Hikâyesidir*, çev. Evangelinos Misailidis (Konstantiniyye: *Anatoli* Tabhanesi, 1854).

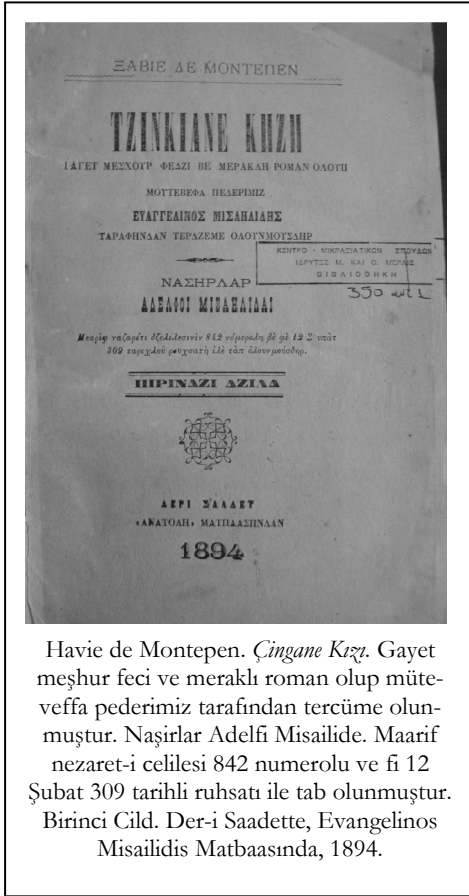

devam etmektedir. Bu dönemde yayımlanan tefrikalara genel olarak bakıldığında çoğunun 19. yüzyılda halihazırda popüler olan metinler olduğu söylenebilir. Bu kategoride olan Bernardin de Saint Pierre'den *Pavlos ve Virginia (Paul et Virginie)*, Xavier de Montépin'den *Çingane Kızı (La Gitane)* ve Eugène Sue'nün her ikisi de Misailidis'in yeniden yazımları olan *Paris Sırları (Mystères de Paris)* ve *Serseri Yabudi (Le Juif errant)* romanlarını sayabiliriz.

1842-1843 yıllarında *Journal des Débats*'da tefrika edilen ve gazeteyi finansal açıdan kurtaracak denli popüler olmasıyla⁴⁹ edebiyat tarihine geçen *Mystères de*

Paris (Paris'in Gizemleri) sonrasında neredeyse bir alt-tür oluşturan yirmiye yakın şehir romanına da (*urban mysteries*) ilham kaynağı olmuştur. Bu romanlardan bazıları şunlardır: G. Reynolds'ın *Mysteries of London (1844-48)*, Ned Buntline'nın *The Mysteries and Miseries of New York (1848)* ve Camilo Castelo'nun *Branco's Os Mistères de Lisboa (1854)* adlı romanları.⁵⁰ Johann Strauss, 1897'de İstanbul'da Fransızca olarak yayımlanmış 932 sayfalık hacimli bir özgün roman olan Jacques Loria'nın *Les Mystères de Perù*'sından ve bu romanın eşi görülmedik bir başarıya ulaşmasından da söz etmektedir.⁵¹

Arap harfli ve Ermeni harfli Türkçede kataloglardan bildiğimiz kadarıyla bu başlıkta bir İstanbul romanı olmasa da 1888 yılında *Anatoli*'de tefrika edilmeye başlayan Misailidis çevirisi *Beyoğlu Sırları* romanı Sue'nün özellikle 19. yüzyıl sonu Osmanlı'da üretilen Yunanca edebiyatta etkili olduğunu göstermektedir. Epaminondas Kiriaki-

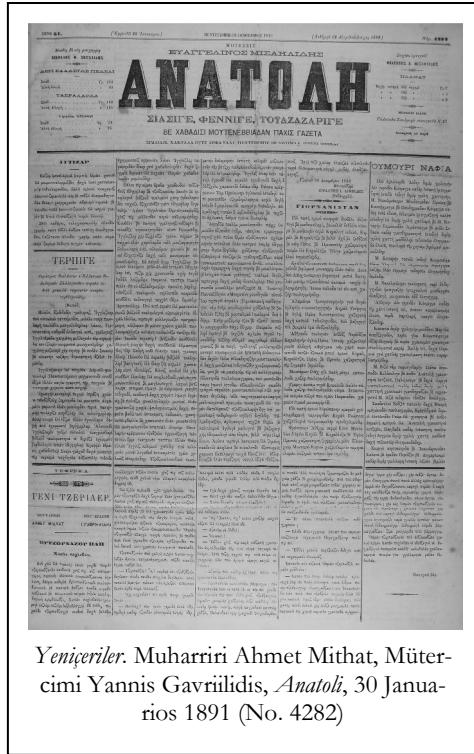
Havie de Montepen. *Çingane Kızı*. Gayet meşhur feci ve meraklı roman olup müteveffa pederimiz tarafından tercüme olunmuştur. Naşirlar Adelfi Misailide. Maarif nezaret-i celilesi 842 numarolu ve fi 12 Şubat 309 tarihli ruhsatı ile tab olunmuştur. Birinci Cild. Der-i Saadette, Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1894.

⁴⁹ Peter Brooks, *Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative* (Cambridge, Mass. and London, 1992), 147.

⁵⁰ Marie-Ève Thérenty Sue'nün romanını "kültürel küreselleşmenin ilk kitlesel vakası" olarak değerlendirmektedir. Bkz. Marie-Ève Thérenty, "Mysterymania. Essor et limites de la globalisation culturelle au XIXe siècle," *Romantisme* 2 (2013): 53-64.

⁵¹ Strauss, *a.g.m.*, 61.

dis'in *Πέραν Απόκρυφα*⁵² (Pera Sırları) başlıklı romanını 1890 yılında Yunanca olarak yayımladığı düşünülürse Misailidis'in romanı, henüz *Epíteorisis* (*Επιθεωρήσης*) gazetesinde tefrika edilirken çevirdiği ve bölüm bölüm *Anatoli*'de yayımladığı söylenebilir. Söz konusu roman aynı dönem içerisinde Yunanca olarak yayımlanmış İstanbul'da geçen bilinen dört romandan biridir.⁵³ Sue'nün *Mystères de Paris* romanının Yunancaya çevrilmesinden yaklaşık on yıl sonra *Αθηνών Απόκρυφα* (Atina Sırları) başlıklı roman tefrika edilir ve çok geçmeden bu romanı diğer kentler için yazılanlar izler. Lambros Varelas, "Η Εικόνα του Αστέος σε Ελληνικά Απόκρυφα Μυθιστορήματα του 19ου Αιώνα" (19. Yüzyıl Yunanca Gizemli [Şehir] Romanlarında Şehrin Tasviri) başlıklı makalesinde şehir romanlarına ilişkin şu özellikleri sıralamaktadır: Şehrin nüfusuyla, binalarıyla, yapısıyla bir labirent olarak tasvir edilmesi, anlatı zamanının özellikle kanunsuzluğun kol gezdiği gece ya da geceyarısı olarak seçilmesi, mekân olarak batakhanelerin ya da ona benzer ortamların tercih edilmesi, toplumsal ve ahlaki yozlaşmanın ve çürümenin mekânı olarak şehrin temsili ve polis gibi kolluk kuvvetlerinin dokunulmazlığı. Varelas, Avrupa romanının ve Hugo'nun bariz etkisini taşıyan sokak çocuklarının da bu tür romanların vazgeçilmez karakterlerinden olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Yazar,

Yeniçeriler. Muharriri Ahmet Mithat, Mütercimi Yannis Gavriilidis, *Anatoli*, 30 Januarius 1891 (No. 4282)

⁵² Epaminondas K. Kiriakidis, *Peran Apokrifa*, Konstantinupoli, Tipois N. G. Kefalidu, 1890.

⁵³ Bu romanlar şunlardır: Petros Ioannides, *Η Επτάλοφος ή 'Ηθη και Έθιμα Κωνσταντινουπόλεως* [*Yedi Tepeli Şehir ya da İstanbul'un Adetleri*], İstanbul, 1855 (1866 yılında Atina'da *Απόκρυφα Κωνσταντινουπόλεως* [*İstanbul'un Gizemleri*] başlığı ile yeniden yayımlanmıştır; Hristoforos Samarcedis, *Απόκρυφα Κωνσταντινουπόλεως* [*İstanbul'un Gizemleri*], İstanbul, 1868-69; Konstantinos Goussopoulos, *Τα Δράματα της Κωνσταντινουπόλεως* [*İstanbul'un Dramları*], İstanbul, 1888; Epaminondas Kriakidis, *Πέραν απόκρυφα* [*Pera'nın Gizemleri*]. İstanbul: 1890. Romanlara dair ayrıntılı bilgi için bkz. Etienne E. Charrière, "We Must Ourselves Write About Ourselves': The Transnational Rise of the Novel in the Late Ottoman Empire", (Yayımlanmamış doktora tezi, Michigan University, 2015)

⁵⁴ Lambros Varelas, "I İkona tou Asteos se Ellinika Apokrifa Mithistorimata" (19. Yüzyıl Yunanca Gizemli (Şehir) Romanlarında Şehrin Tasviri), <http://openlit.teimes.gr/city/varelas.htm> adresinden alınmıştır.

Samarcidis'in İstanbul romanını örnek göstererek bir bölümün tamamının genellemede çalışan kadınların anlatılarından oluştuğunu ve Kırım Savaşı sırasında şehrin değişen yüzüne odaklandığını belirtir. İstanbul'un edebi temsilinde⁵⁵ ne-redeyse hiç dikkate alınmayan bu roman grubu yeni araştırmacılarını beklemektedir.

Anatoli'deki Sue tefrikalarıyla ilgili ilginç bir ayrıntı da *Prences Anzol* başlıklı romana ilişkindir. Gazetede 22.07.1891-11.2.1892 tarihleri arasında tefrika edilen bu roman başlığından hareketle tarandığında Sue'nün bibliyografisinde yer almadığı görülmektedir, ancak metin biraz daha ayrıntılı incelendiğinde romanın Karayipler'de geçen bir macera romanı olduğu ve asıl adının *Le Morne-au-Diable* (Şeytan Tepesi) olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁶ *Anatoli* tefrikaları arasında ismi geçen ve kataloglarda yer alan diğer yazarlar ve eserleri ise Andre Theuriet'nin⁵⁷ [Anöre Torie] *Peri Kız*, (çev. Yannis Yannidis) ve Ioulios Ruket'nin *İntikamcı Lamar Yabud Karının Kıymet*'dir (çev. Yannis Kalfoglous).

Gazetede tefrikalar kitaba dönüşmeyen ya da dönüştüğü halde kataloglarda listelenmemiş olan⁵⁸ bizim için yeni Karamanlıca başlıkları da ortaya çıkarmaktadır. Bunlar şunlardır: *Şarlatan Hekim*, *Sanatkar Refikası Dahi Sanatkar Olmalı*, *Kalp ve Dudaklar*, *Tabkir Olunmuş Kız*, *Sırlı Bir Nikâh*, *Ayios Soulpikiös Dilencisi*, *Zade Sevda*, *Sarboştur Sarboş İdi Söyledi*. Bu kurmacaların ayrıntılı çözümlemeleri Karamanlıca edebiyatın nitelikleri konusunda daha çok fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır.

⁵⁵ Bu konudaki yeni bir çalışma için bkz. Fatih Altuğ, "Modern Osmanlı Edebiyatında İstanbul 1870-1923" *Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C.7., ed. Coşkun Yılmaz, 154-167.

⁵⁶ Bütün kocaları birbiri ardına ölen ve bir tür cadı ya da vampir olarak gösterilen bir kadın karakter üzerine kurulu olan bu roman için bkz. Eugène Sue, *Le Morne-au-Diable* (Paris: Gobbelin, 1842). Bu bilgiyi benimle paylaşan Etienne E. Charrière'ye teşekkür ederim.

⁵⁷ Andre Therie'nin Arap harfli Türkçe olarak yayımlanmış romanları mevcut ancak *Anatoli*'de tefrika edilen romana başka alfabe ve dillerde rastlamıyoruz. Bkz. Ahu Selin Erkul Yağcı, "Turkey's Reading (R)Evolution A Study On Books, Readers And Translation (1840-1940)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2011).

⁵⁸ Kudret Emiroğlu vd, *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası, 1584-1986 (Arap, Ermeni ve Yunan alfabeleriyle)* (Ankara: Milli Kütüphane, 2001); Sévérien Salaville ve Eugène Dalleggio, *Karamanlidika Bibliographie analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs I* (Athènes: Institut Français d'Athènes, 1958); Sévérien Salaville and Eugène Dalleggio, *Karamanlidika Bibliographie analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs II* (Athènes: Institut Français d'Athènes, 1966); Sévérien Salaville and Eugène Dalleggio, *Karamanlidika. Bibliographie analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs III* (Athènes: Institut Français d'Athènes, 1974); Evangelia Balta, 1987a. *Karamanlidika Additions (1584-1900)* (Athens: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1987a); Evangelia Balta, *Karamanlidika XXe siècle* (Athens: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1987b); Evangelia Balta, *Karamanlidika Nouvelles Additions et Compléments* (Athens: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1997).

V. “Açık” ve “Yavan” Türkçenin Peşinde: Ahmet Mithat’ı Yeniden Yazmak

Ahmet Mithat tefrika listesindeki tek Osmanlı-Müslüman yazardır. Ahmet Mithat’ın Yannis Gavriliadis tarafından üç romanı/öyküsü “yeniden yazılarak” tefrika edilmiştir. Çoğunlukla Batılı ya da Yunanca romanların tercüme ya da adaptasyonu olarak nitelendirilen Karamanlıca kurmaca metinler arasında Ahmet Mithat’ın üç eseri mevcuttur. Bu kurmaca metinleri Yannis Gavriliadis onların dilini, bazen karakter isimlerini, anlatı kipini değiştirerek yeniden yazmış, onları Türkofon Ortodoks okurun beklentilerine ve kendi edebî projesine uygun olarak dönüştürmüştür. Bu bölümde Yannis Gavriliadis’in yazma stratejilerini açığa çıkaran önsözlere, özellikle de *Yeniçeriler* önsözüne odaklanarak Karamanlıca edebiyatın kısaca bazı özgün ve özgül yanlarına dikkat çekmek istiyorum.

Bu metinlerden ilki Ahmet Mithat tarafından 1871 yılında *Letaif-i Rivayat* serisinden yayımlanan *Yeniçeriler*’dir.⁵⁹ Bu seri, 1870 ile 1894 yılları arasında yazılmış yazarın öykülerini, adaptasyonlarını ve çevirilerini içeren bir grup anlatıdan oluşmaktaydı.⁶⁰ *Yeniçeriler*’in üç baskısının bulunduğu düşünülürse döneminde oldukça popüler bir metin olduğu söylenebilir. Bu popüler metin *Anatoli*’de 13.12.1890 (No. 4272) - 21.02.1891 (No. 4299) tarihleri arasında Yannis Gavriliadis tarafından tefrika edilir ve 1891’de kitap olarak da basılır.⁶¹ Bu kitapta Gavriliadis’in başka Ahmet Mithat metinlerini de yayımlama niyetinde olduğunu şu mesajla anlıyoruz: “*Dünyaya İkinci Geliş* (“Güzel bir hikâye”), *Şeytan Kayası* [*Şeytan Kaya Tılsımı*] (“Tatlı bir romandır”), *Handa Cin Var* [*Cinli Han*] (“Bu da bir hikâyedir”), *Dolaftan Seyr Etmek* [*Dolaftan Temaşa*] (“Yeniçeriler vukuatındandır”). İşbu hikâye ve romanları şimdiden yazmaya başladığımdan, bir biri ardı sıra yakın vakitte neşr edeceğim.” Burada yazarın Ahmet Mithat’ın bazı başlıklarını Türkçeleştirdiği ya da farklı bir biçimde ifade ettiği dikkatlerden kaçmamalı. Bildiğimiz kadarıyla bu anlatılar ne tefrika olarak ne de kitap ya da duyuru olarak gazete sayfalarında ya da herhangi bir katalogda yer alıyor. Yazarın anlatıları türsel olarak kategorize etmesi zihninde öykü ve roman türü arasında bir farklılık gözettiğini ortaya koymaktadır ancak bugünün anlatıbilimsel ölçütlerine göre söz konusu anlatılar farklı türsel başlıklarla da anılabilir.⁶² Nitekim Nüket Esen, çok sayıda kurmaca yazmış Ahmet Mithat’ın yazdıklarını tam olarak sınıflandırmanın zor olduğundan, neyin roman neyin hikâye olduğuna sayfa sayısına baka-

⁵⁹ Ahmed Mithat, *Yeniçeriler* (İstanbul, Muharririn Zatına Mahsus Matbaa, 1290) (1871); 3. baskı 1898; Ahmet Mithat, *Yeniçeriler*, ed. Mustafa Nihat Özön (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1942).

⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Letaif-i Rivayat*, ed. Fazıl Gökçek ve Sabahattin Çağın (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001).

⁶¹ “*Yeniçeriler* muharriri Ahmed Mithat mütercimi Ioannis Gavriliadis *Anatoli* gazetasına tefrika idildikten sonra Maarif nezareti celilesinin ruhsatı ile kitap suretinde dahi tap olunmuştur. İşbu güzel hikâyee Talas hanedanından Th. Stilianos efendinin namına hediye olunmuştur, 1891.” Bkz. Evangelia Balta, *Karamanlidika Additions (1584-1900)*.

⁶² Halid Ziya’nın 19. yüzyıl romanını “hikâye” adı altında incelediği eseri için bkz. Halid Ziya, *Hikâye*, ed. Nur Gürani Arslan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998).

rak karar vermenin yanıltıcı olacağından söz etmektedir.⁶³ Esen, *Yeniçeriler*'i “uzun hikâye” olarak tasnif ederken yukarıda Gavriilidis'in yayımlayacağını söylediği *Dünyaya İkinci Geliş* ve *Handa Cin Var*'i “roman”, *Şeytan Kayası* ve *Dolaptan Seyr Etmek*'i “uzun hikâye” olarak isimlendirmiştir.

Yeniçeriler'in ardından 30.04.1891 (No. 4324)-20.5.1891 (No. 4341) tarihleri arasında *Şeytan Kaya* tefrika edilir. Roman, *Şeytankaya Tılsımı* başlığı ile Ahmet Mithat tarafından önce *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilmiş 1899 yılında da yayımlanmıştır.⁶⁴ Tarihlere bakılırsa söz konusu romanın yayımlanmadan önce Gavriilidis tarafından tefrikalardan Karamanlıcaya aktarıldığı düşünülebilir. Ahmet Mithat'ın Karamanlıca olarak yayımlanmış bilinen son eseri ise *Diplomalı Kız*'dir. *Anatoli*'de 18.04.1896 (No.5277)-19.06.1896 (No.5326) tarihleri arasında tefrika edilen bu roman *Letâif-i Rivayat* serisinin 19. cüzü olarak yine *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilmiş, sonrasında ise 1307/1889-1890 senesinde Kırk Anbar matbaasında risale olarak yayımlanmıştır.⁶⁵ Ahmet Mithat'ın “İfade” olarak *Diplomalı Kız*'a yazdığı önsözden kendisinin de aslında bu romanı *Levant Herald* gazetesinde Dick May adında bir “muharririn”⁶⁶ yazmış olduğu fıkradan ilham alarak kaleme aldığını öğreniyoruz: “Bu romanı bana ihtar eden şey ‘Dik May’ namında bir muharririn yazmış olduğu bir fıkradır ki kanun-ı sani-i efrencinin yedinci günü neşr olunan *Levant Herald* gazetesinde okumuşumdur.”⁶⁷ Ahmet Mithat yeniden yazım tekniğini⁶⁸ ise şu şekilde açık eder: “Fıkırayı aynen tercüme ediyorum veyahut onu *bast* ve *tembîd* ile bir roman haline ifrağ eyliyorum zannetmeyiniz. Yalnız ondan aldığım fikir üzerine şu romanı yazarak aslını hiç de ihbar etmemiş olsa idim hiçbir kimse de bunun *muktebes* veyahut *müstarak* olduğunu anlayamazdı. Anlasaydı bile böyle bir iddiada bulunamazdı. Zira ben Dik May'ın yazdığı fıkradan onda bir istifade etmediğim halde bu onda biri kendimden beş yüz misli büyüttüm. Anladınız ya? Dik May'dan hemen hiçbir şey kalmadı. Fakat bunca senelerden beri iltizam etmiş olduğum âdet-i nimet-şinâsiyi bu eserde dahi bozmamak için keyfiyeti bu kadarlık ihtarla mecbur oldum”.⁶⁹ (abç: Orijinal metne yaptığım müdahaledir.)

⁶³ Nüket Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 166.

⁶⁴ Ahmet Mithat, *Şeytankaya Tılsımı*, haz. Özge Soylu Bozdağ, Özlem Kazan, Müge Küçük (İstanbul: Homer Kitabevi, 2015).

⁶⁵ Her iki metni karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma için bkz. Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, (yayımlanmamış sunum): “*Diplomalı Kız* of Ioannis Gavriilidis: Rewriting Ahmet Mithat in Karamanlidika,” International Workshop on Intralingual Translation, Boğaziçi University, Department of Translation and Interpreting Studies, 27-28 November 2014.

⁶⁶ Dick May 19. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş Fransa'nın önemli kadın gazetecilerinden biriydi ve asıl adı Jeanne Weill'di (1859-1925).

⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, “İfade”, *Diplomalı Kız*, Haz. Erol Ülgen, M. Fatih Andı, Kâzım Yetiş (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 5.

⁶⁸ Gavriilidis'in *Diplomalı Kız* metnini dilçi çeviri kavramı ile ele alan bir çalışma için bkz. Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, “*Diplomalı Kız* of Ioannis Gavriilidis: Rewriting Ahmet Mithat in Karamanlidika,” International Workshop on Intralingual Translation, Boğaziçi University, Department of Translation and Interpreting Studies, 27-28 November 2014.

⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, 5.

Burada Ahmet Mithat, bir gazete makalesini nasıl romana dönüştürdüğünü açık ve seçik olarak anlatmıştır. Cemal Demircioğlu, Osmanlı çeviri geleneğini Ahmet Mithat örneği üzerinden sorunsallaştırdığı doktora tezinde Saliha Parker'in çalışmalarını⁷⁰ çıkış noktası olarak alarak Osmanlı çeviri geleneğinde "terceme" kavramını kültüre ve zamana bağlı olarak ele almış ve bu bağlamda Ahmet Mithat'ın birçok farklı çeviri pratiğini içeren yazma biçimlerini irdelemiştir. Demircioğlu bunlardan bazılarını şu şekilde aktarır: "*harfiyyen* (harfi harfine), *aynen*, *mealen*, *tevsien* (genişletilmiş), ayrıca *hulâsa* (özet), *taklid*, *tanzîr* (benzetme, özenme) ve *tabvîl* (dönüştürme)." Ahmet Mithat'ın da kendi pratiklerinin gayet farkında bir yazar olarak ürettiği metinlerin bazılarında kendisini *mütercim*, *muharrir*, *nâkil* and *mûlabbis* (özetleyen) gibi farklı başlıklarla isimlendirdiğini belirtmiştir.⁷¹

Dolayısıyla aslında Gavriilidis, ustası Ahmet Mithat'ın yaptığını yapmış, kendi metnini onun metni üzerine inşa ederken benzer bir yöntem izleyerek onu kelime kelimesine çevirmek yerine kendi okur kitlesine ve edebi projesine uygun bir içeriğe, dile büründürmüştür.

Gavriilidis hakkında bildiklerimiz oldukça kısıtlı ancak Ahmet Mithat'ın metinlerine yazdığı önsözlerden yazarın onun sadece edebi açıdan ustası değil 17 seneden beri *Tercüman-i Hakikat*'te birlikte çalışmaktan gurur duyduğu patronu olduğunu da öğreniyoruz. Gavriilidis *Anatoli* gazetesi dışında *Anatol Ahteri* ve *Terakki* gibi diğer Karamanlıca gazetelerde Türkçe konuşan Ortodoks Anadolu-luların eğitim ve kültürel yaşantısına dair yazılar da kaleme almaktaydı.⁷² Türkçe edebiyat açısından asıl önemi ise, Ahmet Mithat'ın metinlerini yeniden yazarken kaleme aldığı mukaddemelerle metinleri dönüştürme pratiklerini ve stratejilerini görünür kılması ve bu bağlamda Karamanlıca edebiyatın üretilme koşullarına, metinlerin diline ve Türkçe konuşan Hristiyanların söz konusu dönemdeki kültürlerine ilişkin bazı ipuçlarını açığa çıkarmasıdır. Dolayısıyla bu makalede metin merkezli dönüşümleri göstermekten çok⁷³ söz konusu ipuçlarına odaklanılacak.

⁷⁰ Saliha Parker, "Translation as Terceme and Nazire Culture-bound Concepts and their Implications for a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History." *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation: V. 2: Historical and Ideological Issues*, ed. Theo Hermans, Manchester UK and Northampton MA, 120-143.

⁷¹ Cemal Demircioğlu, "From Discourse to Practice: Rethinking 'Translation' (terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005), 335.

⁷² Yannis Gavriilidis, "Anatolda ilmin terakkisi kabilmî değil mi?" *Anatol Ahteri*, 15 Kasım 1886 (No.11); "Anatol Ahteri idaresine", *Anatol Ahteri*, 22 Kasım 1886 (No.12); Yannis Gavriilidis, "Teehül İtmek, Evlenmek", *Terakki*, 30 Haziran 1888 (No. 4); Yannis Gavriilidis, "Tercübesiz Başlanılan İşin Hatemesi Nedamettir", *Terakki*, 15 Mayıs 1888 (No. 1).

⁷³ Bu türden bir çalışma için bkz. Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "The *Yeniçeriler* of Ioannis Gavriilidis: A Palimpsest in Karamanlidika," *Turkish Speaking Christians, Jews and Greek Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta ve Mehmet Ölmez (İstanbul: Eren Yayınları, 2011), 245-275.

Ahmet Mithat'ın diğer hikâye ve romanlarının arasında *Yeniçeriler*'in konu itibariyle çekici geldiği yazarın kendisi tarafından ifade edilmektedir: “[B]alâde konulan unvan yani *Yeniçeriler* kelimesinin yek nazarda mütalaa edecek olanların başka başka merakını mucib olacağından şüphe yoktur. Zira *Yeniçeriler* belki bin türlü hikâyet ve vukuatları olduğundan, bu hikâyenin neye dair olacağı merakı davet eder.”⁷⁴ *Yeniçeriler*'in II. Mahmut tarafından 1826 yılında kanlı bir şekilde bastırılmalarının ardından birçok hikâyeye ve sözlü kültüre konu olduğu biliniyor.⁷⁵ Özellikle gayrimüslimlerin anlatılarında *Yeniçeriler*'in korkunç ve adil olmayan temsilleri de söz konusu.⁷⁶ Gavriilidis, mukaddemesinin başında “tarih”e dayalı bir hikâye “nakl edeceği”ni belirtir ve bu hikâyenin “koca karılar”ın anlatıklarından çok farklı bir hikâye olacağını da özellikle vurgular:

Evvel be evvel şurasını ihtar edelim ki, bu hikâyede *tarihe müstenid vukuat nakl edeceğimiz*. Öteden beri adetimdir ki vaktim müsaade eder ise ya güzel güzel hikâyeler ve yahut tarih mütaala eylerim. Hikâyeler okurum amma, bizim memleketlerimizde koca karıların nakl eyledikleri ‘küpe binmiş, yılanı kamçı etmiş, al beni filan mahalle götür der demez, havalanmış gibi *akla fikre külliyyen mugayir bir takım saçma sapan hikâyeleri* değil ancak *ablaka, fikre fidesi* olacak hikâyeleri okurum. Tarih okurum, lakin Çin veyahud Hind tarihi değil! Ancak *bulduğumuz ülkenin ve taayyüş eylediğimiz beldenin* başlıca tarihini okurum.⁷⁷ (abc)

Geleneksel hikâyeciliği gerçekçilikten uzak, akıldan yoksun ve dahası ahlaka ya da düşünceye herhangi bir faydası olmadığı için olumsuzlayan Gavriilidis'in bu sözlerinin benzerini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren roman türünde eser vermeye başlayan Namık Kemal, Şemsettin Sami ve Ahmet Mithat gibi çoğu Osmanlı yazarında bulmak mümkündür.

Eski geleneğin hayalci dünyasına karşı güçlü bir karşı tavrı içeren Gavriilidis'in şu ifadelerini Namık Kemal'in *Celalettin Harzemşah* mukaddimesinde ya da Ahmet Mithat'ın Emile Augier'den çevirdiği *L'Aventurière* (*Nedamet mi? Heybat!*) mukaddimesinde neredeyse aynı ifadelerle okuruz:

İntihab olunacak pek çok hikâyeler vardır, lakin şu hikâyeyi intihab eylemekten maksadım birincisi, hikâyeyi teşkil eden eşhasın isimlerinin milli

⁷⁴ Yannis Gavriilidis, “Mukaddeme”, *Yeniçeriler*, Ahmet Mithat, *Anatoli*, 13 Aralık 1890. Metinlerin Yunan harfli Türkçeden Latin harflerine aktarımında anlaşılır olma kaygısıyla bugünkü Türkçe yazım esas alınmış (Evrupa, Kastambolu gibi özel isimler dışında) kimi kelimeler bugünkü telaffuza göre okunmuş (örneğin yahod yerine yahut, zaman yerine zaman, virmek yerine vermek vb.), ek alan kelimelerde ek ile bitiştiği harfin uyumu sağlanmıştır; yaptık değil yaptık gibi. Orijinal metinde tutarsız biçimde bitişik ya da ayrı yazılan tamlamalar ise tire işaretiyle ayrılmıştır.

⁷⁵ Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler* (1964) (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2004); Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar* (1952) (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002); Giovanni Scognamillo, *İstanbul Gizemleri* (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2006).

⁷⁶ Evangelinos Misailidis, *Temaşa-i Dünya ve Cefakar u Cefakeş*, 1871-1872; Zabel Yaseyan, *Silabtarın Bahçeleri*, çev. Jülide Değirmenciler (İstanbul: Belge Yayınları, 2006).

⁷⁷ Gavriilidis, *a.g.e.*

yani her zaman kulaklarımızın işitmiş olduğu esamilerdir. İkincisi hikâye milli, yani kendi memleketimizde cereyan eylemiş olduğundan, hikâyeyi mezkurede gösterilecek olan memleket dere, tepe, çarşı, pazar gördüğümüz, duyduğumuz mahallerdir. Üçüncüsü Avrupa romanlarının ekserisinde elan bizim meculimiz olan bir takım esaslar mevcut bulunduğundan ve böyle insanın alışmadığı, görmediği bir romanı birden bire okumakta istenildiği kadar lezzet ve istifade edilemeyeceğinden, her halde insanın meculü olan bir şeyle uğraşmaktan ise, malumu olan bir şeyle uğraşması daha evla olacaktır.⁷⁸

Bu alıntıdan Gavriilidis'in *Yeniçeriler* hikâyesi aracılığıyla her şeyden önce okuyucularına aşına gelen bazı unsurlara sahip bir metin üzerinden onları kurmaca dünya ile tanıştırmayı hedeflediğini anlıyoruz. Bu amaçla, onlara tanıdık gelen isimler, *Yeniçeriler* gibi kulaktan kulağa bir efsane gibi yayılan ve toplumsal hafızada henüz canlı bir geçmiş, İstanbul'un çeşitli semtlerinde geçen kurmaca mekânlarla örülmüş bir anlatı sunmaktadır. Herşeyden önemlisi biraz müphem bırakılsa da Avrupa romanlarında mevcut olan bazı unsurlar kendi anlattığı hikâyede yer almamaktadır! Gavriilidis, her şeyle "milli" bir hikâye peşindedir. Buradaki "milli"nin daha sonra kazanacağı "etnik" ve "milliyetçi" çağrışımlarından ziyade yerel olana, "biz"den olana atıfta bulunduğu ve "Avrupalı olan"la bir karşıtlık içinde konumlandırıldığı düşünülebilir.⁷⁹

Yazar, asıl anlatmak istediğini bu alıntıdan sonra daha açık bir biçimde Kastamonulu okur analogisi ve yemek kültürü üzerinden dile getirir: "Mesela Kastamboludan gelen bir herif alafranga mükellef bir sofraya davet olunur ise, o adem öyle mükellef bir sofradan hiçbir lezzet alamayıp hatta karnını bile doyurmadan kalktığı halde, kendisinin gördüğü, yediği yemeklere bir dereceye kadar benzeyen alaturka bir sofrada kemal-i iştiha ile karnını doyurması misal addolunursa zan iderim biz de meramımızı anlatmış oluruz."⁸⁰

Burada Anadolu Ortodoks okur profiline daha doğru bir ifadeyle Gavriilidis'in bu metni yazarken muhatap olarak gördüğü okur profiline ve roman türüne atfedilen işleve dair de önemli ayrıntılar söz konudur. Kuşkusuz bu metnin muhatapları aynı zamanda *Anatoli* gazetesinin de sadık okurları olan Türkofon Anadolu Ortodoks Hıristiyanlardı. Gazetenin okur kitlesi sadece İstanbul'da değil Anadolu'nun iç kesimlerinde de yaşayan çoğu tüccar ve zanaatkardı. *Anatoli*'nin İzmir, Bursa, Çarşamba, Ereğli, Mersin, Niğde, Adapazarı ve Lefke gibi yerlerde temsilciliklerinin bulunması ve Adana, Adapazarı, Bafra, Samsun, Ürgüp, Ünye, Şebinkarahisar ve Konya gibi Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen okuyucu mektupları bunun göstergesidir.⁸¹ Daha önce de belirtildiği gibi

⁷⁸ Gavriilidis, *a.g.e.*

⁷⁹ Mustafa Nihat Özön "milli" ifadesinin 19. yüzyıl romanlarında telif olan, çeviri olmayan roman ve öyküler için kullanıldığını belirtmektedir. Bkz. Mustafa Nihat Özön, "Türk Romanı Üzerine", *Türk Dili Roman Özel Sayısı* 154 (1964), 577-591.

⁸⁰ Gavriilidis, *a.g.e.*

⁸¹ Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, "The *Anatoli* Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press", *Cries and Whispers in Karamanlidika Books*, 201-208.

Anatoli gazetesi Karamanlıca yayın organları içerisinde çok önemli bir konuma sahipti ve temel misyonu yayınladığı makale ve haberlerle Anadolu Ortodoksların eğitim ve kültür seviyesini arttırmak, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ve dış dünyada olup bitenleri okuyucularına aktarmak ve aynı zamanda mektuplar aracılığıyla kendilerini ifade eden okurlarının sesi olmak, bir platform oluşturmaktı. Bu alıntıdaki Kastamonulu okur muhtemelen sözlü kültürle taşınan geleneksel anlatıların dışında matbu olarak roman ya da öykü türüyle sadece bu *Anatoli* gazetesi üzerinden ilişki kuruyordu, dolayısıyla Gavriilidis'e göre ilk elden bir Batılı kurmacadan zevk alamayabilir, onun karakterlerine, davranış kalıplarına, olayın geçtiği mekâna kendini yabancı hissedebilirdi. Aynı okurun, Ahmet Mithat imzalı, halihazırda popüler bir konuyla ilgili Osmanlı coğrafyasında geçen, üstelik "Karamanlı" okurun anlayabileceği kelimelerle ve açıklamalarla yeniden yazılmış bir kurmacayı okurken alacağı haz, kendi sofrasında yemek yemenin verdiği hazza yakın olacaktı neredeyse.

İstanbul'daki ve Anadolu'daki Türkçe konuşan Ortodokslar üzerinde bu denli etkili olmuş bir gazetenin düzenli olarak kurmacaya yer vermesi edebiyata atfedilen önemi göstermesi açısından da dikkate değerdir. Aynı dönemde farklı toplulukların Batılı romana karşı gösterdikleri olumsuz tepkiler dikkate alınırca *Anatoli*'nin romana karşı gösterdiği bu olumlu tavır daha iyi anlaşılabilir. Ioanna Petropoulou, Batı romanı karşıtlığının bütün Yunanca konuşan Ortodoks topluluklarda mevcut olduğunu belirtirken⁸²; Olga Borovaya, Yahudi din adamlarının roman okuyucularını boş işlerle uğraşanlar olarak nitelendirip "yalancılar" ve "Yahudi olmayanlar" tarafından yazılan sapkın kitapları [romanı kastederek] sansürlediklerinden söz etmektedir.⁸³ Gazetede tefrika bölümü sadece okur çekme kaygısıyla değil, Gavriilidis'in sözünü ettiği gibi akılcı ve faydalı bir tür olarak romanı tanıtmak için de kullanılmaktaydı.⁸⁴ Aynı önsözde şu cümleler eğitimi zayıf olarak görülen Anadolu'luların açıklarını kapatmak üzere romandan faydalanmalarını öğütlemektedir: "İnsan ya tarih okumalıdır veyahut roman ezcümle bizim gibi talim ve tedrisleri biraz kısaca olan Anadolu'lular [Anadolu'lular] her halde okumalıdır zira tarih insana geçmiş zamanın vukuatını güya o zamanda bulunuluyor imiş gibi haber vereceğinden, roman dahi insanın ahlakına ve fikrine bir takım parlaklıklar verir zihni genişlendirir."⁸⁵

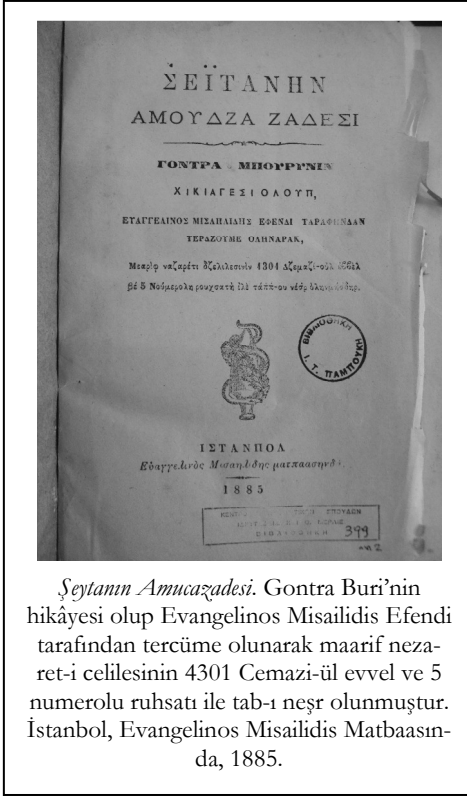
Ustası Ahmet Mithat olan bir yazar için bu cümleler elbette şaşırtıcı değildir ancak burada yazar daha çok Anadolu Ortodoksların kendi kimliklerinden gelen özgül bir duruma işaret etmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkçe konuşan Ortodoks Anadolu'luların Yunanca bilmediklerinden dolayı "geri kalmış", "taşralı" "kaba saba" olarak nitelendirilmişler ve Osmanlı Rum

⁸² Petropoulou, *a.g.m.*, 95.

⁸³ Borovaya, *Modern Ladino Culture*, 139.

⁸⁴ Benzer bir yaklaşımı Yannis Yannidis, *Prenses Anzöl* romanının mukaddimesinde dile getirmektedir. Bkz. Yannis Yannidis, *Prenses Anzöl*, "Bir İki Söz," *Anatoli*, 11 Şubat 1892 (No.4503).

⁸⁵ Gavriilidis, *a.g.e.*

Şeytanın Amuçağadesi. Gontra Buri'nin hikâyesi olup Evangelinos Misailidis Efendi tarafından tercüme olunarak maarif nezaret-i celilesinin 4301 Cemazi-ül evvel ve 5 numarolu ruhsatı ile tab-ı neşr olunmuştur. İstanbul, Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1885.

elitleri tarafından sınıfsal olarak aşağı bir konumda addedilmişlerdir. “Karamanlı” ifadesi de çoğu zaman benzer bir aşağılamayı içerdiğinden bu topluluğa mensup kişiler tarafından tercih edilmemektedir.⁸⁶ Karamanlca edebiyatın genelinde bu olumsuzlayıcı söyleme karşı geliştirilen tepkileri ve topluluğun ileri eğitim seviyesine gelmesine karşı yürütülen mücadelenin izlerini sıklıkla görmek mümkündür. Bu nedenle, Gavriilidis’in Kastamonulu örneğini vermesi hiç de tesadüfi değildir. Amaç, *Anatoli*’nin sayfalarında göre göre alışılabilecek olan Avrupalı türün romanın, bir Anadolu tarafından da okunabileceği noktaya okurları taşımaktır. Böylece koca karı masallarından gerçekçi dünyaya, hayalden de akılcılığa ve faydalı olana geçiş sağlanacaktır.

Gavriilidis’in yazma pratiğini ve metodolojisini ortaya çıkaran asıl bölüm ise şudur: “Hayli zamandan

beri bir roman yazmak hevesine düştüm ve pek çok çabaladım. Desteler ile kağıtlar karaladım. (...) Halbuki roman veyahut hikâye denilmeye şayan bir mahsul meydana getiremedim. Düşündüm düşündüm nihayet karar verdim ki, temelsiz bir bina yapmak pek güçtür. Lakin temelleri atılmış hatta üzerinin çatısı dahi alınmış olan bir binanın derununun tezyinatı sâkin olacak ademin her ne suretle olursa olsun ikmal olunması daha kolaydır. Bundan dolayı telifi ile uğraştığım yani temellerini tutturmaya savaştığım romanı şimdilik yarıda bırakarak temeli atılmış, çatısı alınmış, ufak ve güzel, hatta vukuat-ı tarihiyeye müstenid milli bir hikâye intihab eyledim.”

Bu bölüm 19. yüzyılın ikinci yarısında kurmaca yazmaya girişen bir yazarın zihin dünyasını şeffaflaştırması açısından da önemlidir. Her şeyden önce Gavriilidis, edebi ustası olarak gördüğü Ahmet Mithat tarafından Freudiyen anlamda kastre edilmiş bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Ahmet Mithat gibi yazamama riskine karşı onun yazarlık evine sığınarak hiç değilse binanın iç dekorasyonunda bazı değişikliklerle yetinmeyi seçmiştir. Başka bir yazıda gösterdiğim gibi aslında sözünü ettiği değişiklikler çok da mutevazı değildir.⁸⁷

⁸⁶ Karamanlı ifadesinin olumsuz kullanımları için bkz. Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy, *Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim* (İstanbul: İstos Yayın, 2016), 226-230.

⁸⁷ Şişmanoğlu Şimşek, “The *Yeniçeriler* of Ioannis Gavriilidis”, 260-273.

Yazarın diline müdahale etmiş, anlatım kipini değiştirmiş, Karamanlı okura yabancı gelebilecek bazı kavramları dönüştürmüş, hatta anlatının alımlanmasını değiştirebilecek bazı paratekstler de eklemiştir. Belki romanı ya da öyküyü orijinal ve yeni ile özdeşleştiren⁸⁸ günümüz modern okuru için bu türden bir müdahale garip karşılanabilir ancak Gavriilidis kendi özgün metnini üretme yolunda burada ustasını ya da babasını öldürmeye⁸⁹ çalışan bir çıraktan çok usta-çırak geleneğini benimseyen bir yazar konumundadır.

Böylece, söylemsel düzeyde “koca karı hikâyeleri” diyerek geleneksel anlatıları olumsuzlarken, pratikte edebi üretimini usta-çırak ilişkisiyle geleneksel bir biçimde gerçekleştirme yolunu seçmiştir. Aslında yeni ve eskinin bir arada olduğu 19. yüzyıl metinleri için bu şaşırtıcı bir durum da değildir. Namık Kemal, Ahmet Mithat ve Şemseddin Sami de geleneksel hikâyeciliği gerçekçi bulmayarak bazı noktalarını olumsuzlarken kendi romanlarında bazı geleneksel öğeleri kullanmaya devam etmişlerdir.⁹⁰ Gelenekselin izini *Yeniçeriler* tefrikasının başlangıç duyurularında da görmek mümkündür. *Yeniçeriler*’in ilk iki duyurusunda Ahmet Mithat “Muharrir” olarak geçerken Gavriilidis hikâyenin “nâkili” olarak geçmektedir. Sonrasında ise bu ifade, “mütercim” olarak değiştirilir. “Nâkili” kavramı, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın da bir makalesinde belirttiği gibi modern bir kavram olan tek başına okuma pratiğinden önceki bir döneme, hikâyelerin hatta romanların sesli olarak okunarak aktarılma pratiğine işaret etmektedir.⁹¹ Diğer bir açıklama ise şudur: Bir anlatının yazarı, çevirmeni ya da nâkili olmak modern anlamdaki ayırmalardan farklı olarak bulanık, iç içe geçmiş bir alanı ifade ediyordu. Dahası “orijinal”, “biricik” olmak yazarın nihai amacı değildir, kurmacayı üretirken başka motivasyonlar ön plandadır.

Itamar Even-Zohar, çeviri edebiyatın belirli bir edebi sistemde etkin olduğu durumlarda –Karamanlıca edebiyatta olduğu gibi orijinal ve çeviri arasındaki ayırımın bulanıklaşacağından söz etmektedir. Ayrıca, çeviri bu denli önemli bir rol oynadığında, yeni bir dil üretiminde ve hedef edebiyattaki kompozisyonel örüntülerin ve tekniklerin üzerinde etkili olduğunu ve yeni metinlerin de bu yeni

⁸⁸ Iann Watt, *The Rise of the Novel* (Berkeley: University of California Press, 2001).

⁸⁹ “Etkilenme endişesi” kavramı için bkz. Harold Bloom, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry* (New York: Oxford University Press, 1997).

⁹⁰ Geleneksel anlatıların 19. yüzyıl Osmanlı romanına olan etkileri için bkz. Pertev Naili Borotav, *Folklor ve Edebiyat* (İstanbul: Adam Yayınları, 1982); Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008); Mustafa Özön, *Türkçede Roman* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985).; Berna Moran, “Âşık Hikâyeleri, Hasan Mellah ve İlk Romanlarımız” *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995); Robert P. Finn, *The Early Turkish Novel 1872-1900* (İstanbul: The Isis Press, 1984); Jale Parla, *Babalar ve Oğullar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

⁹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Mithat romanları ile birlikte bütün bir ailenin okuma bilenin etrafında toplandığı ve böylece okuma saati kavramının oluşmaya başladığından söz etmektedir. Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 1956), 449.

yaklaşımlarla uyumluluğuna göre seçildiğini belirtmektedir.⁹² Ahmet Mithat'ın gerek diliyle gerekse içeriğiyle yeni bir metnin ortaya çıkmasına uygun bir metin olduğunu Gavriilidis yukarıda gerekçeleriyle anlatmıştır. Ortaya çıkan yeni dilin nasıl olacağını ipuçlarını ise şu satırlarla verir:

Şurasını evvelce haber verelim ki işbu hikâyeyi intihab eylemek öyle kolayca nakl etmek için deyildir. Zira böyle bir hikâye pek kolay nakl edilemez. Çünkü öyle bir muharrir-i yeganenin kaleminden çıkan sözlerin pek çokları biz Anatoluların [sic] hatta rüyalarında bile görmedikleri kelimelerdendir. Bunları sade Türkçe ile yazmaya gayret edeceğim. Ekseri yerlerini lüzum-ı miktar izah ve hin-i hacette ihtisar ideceğim. Hasılı kelam ne *Anatoli* gazetesinde münderic Yorgos Sürmelidis efendinin belagat bendi gibi istillah paralayacağım, ne de *Anatoli*'nin ekseri yerlerinde yemeni pençesine (pine) denildiği gibi kaba Türkçe yazacağım. Ancak şu devr-i celilde Türkçe lisanın kesb eylediği intizam dairesinde ve kuvvetimin yettiği mertebe herkesin anlayabileceği bir lisan ile yazmaya gayret eyleyeceğim.⁹³

Yeniçeriler'den yaklaşık bir sene sonra, yine *Anatoli*'de tefrika edilmeye başlanan *Şeytan Kaya*'nın “Mukaddimesi”nde ise *Yeniçeriler*'de yapmaya çalıştığını yeniden vurgular:

Bir de şurası hatırlarda olmak gerekdir ki *Yeniçeriler* hikâyesinin mukaddemesinde öyle ıstılah paralamayıp açık ve sade Türkçe ile yazacağımı beyan arz eylemiş idim. Zan iderim ki tekml hikâye yazılıp 140 sahife teşkil eylediği halde ancak kırk kelime Arabî Farsî ile geçirtilmiştir ki bu halde matlub derecede sade yazmak için ne kadar emek sarf olunduğu kolayca anlaşılır.⁹⁴

Gavriilidis'in *Yeniçeriler* mukaddemesinde vaat ettiği sade dili tefrikada gerçekleştirdiği söylenmelidir. *Yeniçeriler* anlatısı boyunca yazarın, Ahmet Mithat'ın sade dilini daha da sadeleştirilerek Arapça ve Farsça kelimeler yerine “daha anlaşılır” Türkçe kelimeler kullandığı görülmektedir.⁹⁵ Richard Clogg, Karamanlca metinlerin Türkologlar için asıl öneminin Türkçenin son üç yüzyıldır nasıl telaffuz edildiğini göstermesi olduğunu belirtmektedir.⁹⁶

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlayan Karamanlca yayınlarda, bazı kitapların özellikle ilk sayfalarında kullanılan Türkçenin niteliğine dair özel bir not bulunmaktadır. Bu notlarda çoğunlukla şu ifadeler rastlanır: “Adi Türkçeye tercüme olarak”, “Yavan Türkçe Lisani”, “Açık Türkçeye tercüme”,

⁹² Itamar Even-Zohar, “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”, *Poetics Today* 11/1 (1990), 45-51.

⁹³ Yannis Gavriilidis, “Mukaddeme,” *Yeniçeriler*, *Anatoli*, 13 Aralık 1890 (No. 4272).

⁹⁴ Yannis Gavriilidis, “Mukaddeme”, *Şeytan Kaya*, *Anatoli*, 30 Nisan 1891 (No. 4324)

⁹⁵ *Yeniçeriler*'de özellikle kelime düzeyindeki sadeleşmenin ayrıntıları için bkz. Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, “The *Yeniçeriler* of Ioannis Gavriilidis: A Palimpsest in Karamanlidika,” 245-275.

⁹⁶ Richard Clogg, “Anadolu Hıristiyan Karındaşlarımız: The Turkish-Speaking Greeks of Asia Minor”, *Anatolica*, (Hampshire, Vermont, Variorum Reprints 1996), 65-91.

“Adi Türki lisanına tercüme”.⁹⁷ *Robinson Crusoe* romanının *Anatoli* gazetesindeki tefrikasına yazdığı sunuş yazısında Misailidis, romanı “Rumiceden alessevi Türkçe lisanına tercümesi” olarak sunmaktadır.⁹⁸ Ermeni harfli Türkçe yayınlar da bu ibare yok denecek kadar azdır,⁹⁹ bu nedenle kitapların ön sayfalarında yapılan bu kısa açıklamaların 19. yüzyıl Yunanca kültürel ve edebi üretimini etkileyen dil tartışmalarına bağlamak mümkün görünmektedir.¹⁰⁰ Bu bağlantıyı destekleyen diğer bir unsur ise henüz dil çatışmasının güçlü olmadığı ve *katharevusa*nın tek başına yazın dili olarak etkili olmadığı 1750'lere kadarki dönemde, farklı biçimlerde yazılmaya devam eden Yunanca kitapların, hangi biçimde yazılmış olduğunun kitapların ilk sayfasında belirtiliyor olmasıdır. Tıpkı Karamanlıca yayınlarda olduğu gibi bu ifadeler, Peter Mackridge'in belirttiğine göre “basit dil” ya da “ortak dil” şeklindedir.¹⁰¹ Dolayısıyla, Karamanlıca yayın dünyasının hali hazırdaki bu geleneğe etkilenmiş olabileceği söylenebilir.

“Adi”, “Açık”, “Yavan”, “Alessevi” Türkçe ya da her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, Türkçenin basit, anlaşılır bir dille yazılmış olması ve bunun ısrarla kitapların ön sayfalarında ilanı, Karamanlıca edebiyat için basit bir kitap yayımlama geleneğinin de ötesindeydi. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle

Anatoli gazetesinde gerek okuyucular gerekse gazeteyi çıkaranlar tarafından tartışılan temel meselelerden biri gazetenin dilinin nasıl olması gerektiğidir. Gazetede temelde okuyucuların anlayabileceği genellikle “açık” ve sade” Türkçe olarak ifade edilen bir dil politikası benimsenmişti. Bu sadelik meselesi temelde iletişim dilini öne çıkaran, okuyucunun zorlanmadan anlayabileceği, Arapça ve Farsça tamlamalardan mümkün merteye uzak bir gazete diliydi. “Açık” ve “sade” Türkçe ile yazdıklarını belirten “gazete muharrirleri” kimi zaman kullandıkları Arapça ve Farsça tamlamalar için okuyucularından şikâyet mektupları alıyorlardı. Gazetede yer alan bu dil tartışmaları *Anatoli* gazetesinin,

⁹⁷ Severien Salaville ve Eugène Dallegio, *Karamanlidika Bibliographie Analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs* III.

⁹⁸ *Anatoli*, 12 Ağustos 1852 (N. 80)

⁹⁹ Kevork Pamukciyan, *Ermeni Harfli Türkçe Metinler* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002).

¹⁰⁰ Mackridge, *Language and National Identity in Greece 1766-1976* (New York: Oxford University Press, 2009)

¹⁰¹ Mackridge, *a.g.e.*, 80.

Karamanlıcının bir “dil” olarak inşasında ve standardizasyonunda ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır:

Yegane maksadımız ve arzumuz Türkçeden başka lisana aşına olmayan sevgili hemşehrilerimize hizmet itmek idüğünden, mümkün olduğu mer-tebede açık lisanda yazmaya dikkat ediyoruz. Mamafih (bu taabir-i arebiyi A.N. efendi dahi kullandığından, biz de istimal ediyoruz; yoksa bunun ile beraber tabirini kullanacak idik) resmi ve açık Türkçeye tercemesi müm-kün olmayan bazı logat ve taabirat var onların kullanılması zaruridir. Bundan başka yavaş yavaş bazı Arabi ve Farsi logat ve taabirat öğrenilmiş olsa zarardan ziyade faidesi olabilir zann ideriz. (...) Bundan evvel dahi ifade etdiğimiz gibi gazeta okumaktan maksadların birisi de adeta mek-tepde tahsil eder gibi lisanımızı tashih etmek yani düzeltmek olmalıdır zann ideriz.¹⁰²

Ayrıca başka bir alıntıda “lisanın düzeltilmesi” gazetenin asli görevlerinden biri olarak gösteriliyor:

Bundan başka bir gazeta lisanının nas beyninde kullanılan lisan derecesine indirilmesi de caiz olamaz. Bilakis tecricen [tedricen] lisanın düzeldilüp, nas beyninde nakıs ve yanlış bir surette söylenen söz ve taabiratın tashihî gazetenin cümle-i vazaihindendir.¹⁰³

Gazetenin “açık” ve “sade” dilde yazılması gerektiğine dair okur mektupları-nın fazlalığı bu meselenin Türkçe konuşan Hristiyanlar için önemini ortaya koymaktadır. Örneğin bir okur, *Anatoli* gazetesinin dilinin, Misailidis dönemin-deki kadar “açık” olmadığı için eleştirmektedir:

Malum-u alinizdir ki rahmetli Evangelinos Misailidis zamanında Arabi ve Farsi lugat ve ibareler yazılıyor idi. Sonra teşekki olundu ki ekseriyet Türkçe bildiğinden anlamıyorlar deyü. O zaman kendisi ilan etti ve açık Türkçe yazmaya başladı. Şimdi sizler başladınız. Güzel, amma anlayan var ise, ona eyidir, anlamayana hiç makamındadır. Çünkü gazeta okumak-tan maksat nedir, yazıldığını anlamaktır. Anlamaz ise lüzumu yoktur zan iderim. Onun için gelecek 1891 senesine kadar bedelini verdiğimizden hakkımız vardır, ister istemez alacağız. Eğerki bu lisan ile devam ederse-niz, bizleri af iderek müşteri defterinden kaydımızı siliniz. A.N.¹⁰⁴

Yalnızca gazete dili olarak değil, Karamanlıca yazın dilinin de basit ve anlaşıl-ır olması her zaman için okurların atıfta buldukları olumlu özelliklerdendir. 1891 yılına ait bir okuyucu mektubunda, *Anatoli*'de tefrika edilen Xavier Montépin'in *Çingene Kızı* romanı için bir okur şu yorumda bulunmaktadır: “Açık Türkçe lisanında yazıldığından okudukça ifadesi bize tesir ediyor.” Karamanlıca kurmaca eserlerde kullanılan edebi dilin de “sade Türkçe” olması, bu eserleri kaleme alan yazarların da üzerinde titizlikle durdukları bir özelliktir.

¹⁰² *Anatoli*, 26 Mayıs 1890 (No. 4194).

¹⁰³ *Anatoli*, 8 Mayıs 1890 (No. 4186).

¹⁰⁴ *Anatoli*, 19 Mayıs 1890 (No. 4191).

Johann Strauss, her ne kadar yüksek Osmanlı Türkçesini kullanmak isteyen Hıristiyan yazarlar bulunsun da bu çabaların büyük zorluklarla karşılaştığını, hatta Osmanlı Türkçesinden doğrudan transkribe edilen metinlerde bile yanlışlar görüldüğünü belirtmektedir. Yazar, bunun nedeninin büyük ölçüde Türkofon Hıristiyanların Arapça ve Farsça dillerinde formel, resmi bir dil eğitimden geçmemelerine bağlamaktadır.¹⁰⁵ Gavriilidis'in kurmaca metinlerinde ve *Anatoli*'nin genelinde görülen terkip yazımlarındaki tutarsızlıkların da benzer bir nedenden ileri geldiği söylenebilir. Böylece, Ermeni ve Yunan harfli Türkçe olarak eser veren çoğu Hıristiyan yazar, bilinçli olarak okurlarının anlayabileceği basit dilde eserler vermişlerdir. Hatta, bir yazar bilerek yanlış kelimeleri kullandığını, doğrularını kullanırsa okurların anlamayacağını düşündüğünü belirtir.¹⁰⁶ Strauss, dilde sadeleşme meselesinde özellikle Karamanlıları devrimci bulduğunu belirtmektedir. Dilin özellikle Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılmaya çalışılması, “sadelige” ve “anlaşılır olma”ya yapılan vurgu akla 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı-Müslümanlarının dilde sadeleşme tartışmalarını getirmektedir. 1860 sonrasında özellikle Arap harfli Türkçe gazetelerde Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami ve Muallim Naci gibi aydınların tartışmalarında temelde yazı dilinde belli bir standardizasyona gidilme, imla ve alfabe sorunu, dilde “yabancı” sayılan unsurları ve gramer kurallarını terk etme vb. meselelerinin ele alındığı görülmektedir.¹⁰⁷ Karamanlı entelektüellerin bu tartışmalardan haberdar olduklarını yine *Anatoli*'de 8 Mayıs 1890 tarihinde yayımlanan bir okuyucu mektubuna gazete yönetiminin verdiği cevaptan anlıyoruz:

Gazete ve risale mümkün mertebe Türkçeye karib olup nadir kullanılır ve anlaşılmaz muğlak ve müşgül Arabî ve Farsî lugat ve tabirat kullanılmamasını yalnız *Anatoli* Rumları değil hatta Asitaneli katip ve fasih olan Osmanlılarımız dahi isteyüp bu madde hakkında senelerce Osmanlı gazetelerinde bir hayli bendler yazılmıştır.

Şüphesiz, *Anatoli*'nin kurucusu Misailidis, dil konusunda sadeleşmeden yana Osmanlı meslektaşlarıyla gazeteler aracılığıyla bir okur kitlesi yaratma ve reformist düşüncelerini yayma konularında aynı idealleri paylaşıyordu. Ancak çoğu *Anatoli* okuru Yunanca bilmediğinden ve Arap harfli Türkçe okuyamadığından, Misailidis zorunlu olarak daha da sade bir Türkçe idealine doğru yol aldı. Tam da bu nedenlerle Gavriilidis, Ahmet Mithat'ın sade metnini Türkçe konuşan Anadolu Ortodoks okurları için daha da anlaşılır kılmaya özen gösterdi.

¹⁰⁵ Strauss, “Is Karamanli Literature part of a ‘Christian-Turkish (Turco-Christian) Literature?’”, 191.

¹⁰⁶ *A.g.m.*, 191.

¹⁰⁷ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972).

VI: Tefrika Okurları ve Müşteri Yazılmak İsteyenler

Bu tefrikaların ne denli rağbet gördüğüne ya da okunup okunmadığına ilişkin ipuçlarını yine *Anatoli* gazetesinin sayfalarında bulmak mümkündür. Genel olarak Osmanlı döneminde süreli yayınlarda okuyucu mektuplarının nadiren yer aldığı düşünülürse¹⁰⁸, az sayıda da olsa gerek *Anatoli*'ye yazılan okuyucu mektuplarından gerekse gazete yönetiminin kendilerine yazıldığı söylenen mektuplarda söz konusu kurmaca metinlerin merakla takip edildiğini, okunduğunu, yenilerinin beklendiğini, bazen de sunuş biçimlerinin eleştirildiğini görüyoruz. Dolayısıyla okurların pasif birer alıcı olmaktan çok yayınlara müdahale eden, yayın politikasını belirli noktalarda eleştiren müdahil özneler oldukları söylenebilir.

Okuyucu yorumlarının başında yukarıda da örnek verildiği üzere tefrikaların dilinin sade ve açık olmasına yapılan övgüler gelmektedir. “Açık Türkçe” şu okuyucu mektubunda olduğu gibi romanları daha okunabilir kıldığı için de değerlidir: “Bu defa *Çingane Kızı* nam romanın tercemesi tefrikada derc olalıdan berü o kadar lezzet ve arzu ile okuyoruz ki adeta atideki nüshalarını sabırsızlıkla gözetiyoruz. Bu eserin gidişine göre gayet faideli ve ibretimiz olduğu gibi açık Türkçe lisanında yazıldığından okudukça şive-i ifadesi bize tesir idiyor.” Ancak aynı kişi bu sözlerinin devamında çoğu kişinin tefrikalara ehemmiyet vermediğini de belirtmektedir: “Müşterilerden birçoğu tefrikaya ehemmiyet vermediklerini bildiğimizden bunun mütealasını tavsiye itmekle beraber böyle bir eser-i makbulenin gazetemize dercinden dolayı memnuniyetimizi alenen gazetemizle ilanını rica ideriz. Müşterilerinizden D. K.T./X.P.M.”

Gazete yönetimi Montepin'in *Çingane Kızı* romanının “lezzetle” okunduğundan bu nedenle ayrıca kitap olarak basılacağından söz etmektedir:

Çingane Kızı: Fransa meşahiri müellifinden Havier de Montépin'in en birinci asarından olan ve gazetemize tefrika sureti ile derc edilerek umum tarafından lezzetle okunan bu roman, bu kere pek çok zevatı kiramın talep ve teşviki üzerine ayrıca kitap şeklinde olarak dahi tab-u temsil olunacaktır. *Çingane Kızı* romanını ne kadar medh etsek yine hakkı ile tavsif etmiş olamayız. Gelecek Janouarios iptüdasından itibaren cüz be cüz neşr olunacak ve her cüzü 2 kuruş fiyatla satılacaktır. Müşteri olmak arzu edenler matbaamıza müracaat etsinler.¹⁰⁹

Yine benzer bir biçimde bir duyuruda *Anatoli*'deki ilk tefrikalardan biri olan *Theagenis ve Harikleia*'nın yeniden tefrika edilmesini isteyen okurlara, yine çok rağbet gören başka bir romanın, *Serseri Yahudi*'nin tefrika edileceği “müjdesi” verilmektedir:

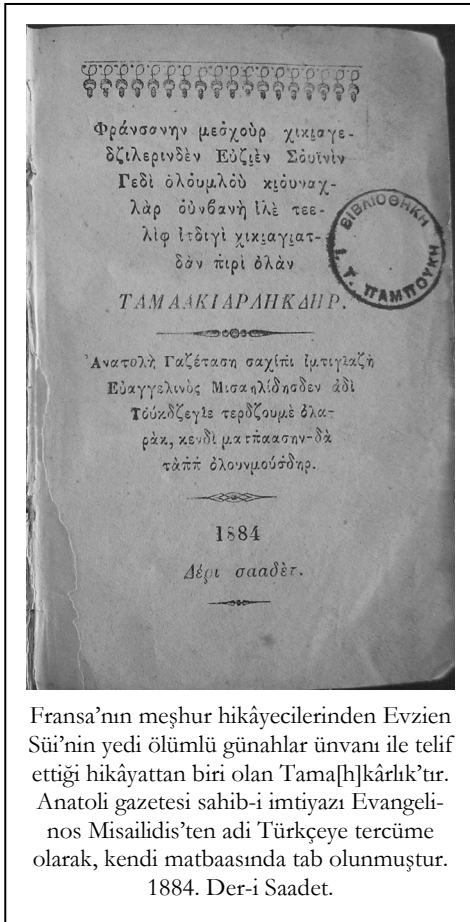
Gazetemizde evvelki güne kadar devam idüp gelmekte olan *Theagenis Harikleia* romanının hitam bulması üzerine rağbetlü müşterilerimizden birçoğu mezkur romanın gayet latif olmasından dolayı bir daha derc edilme-

¹⁰⁸ Erkul Yağcı, “Turkey's Reading (R)Evolution A Study On Books, Readers And Translation (1840-1940),” 181.

¹⁰⁹ *Anatoli* 14 Aralık 1893 (No. 4750).

sinin kabili olup olmadığını ve bu roman gibi diğer bir roman bulunabil-
diği halde tercüme ve tefrika sureti ile gazetemıza derc edilmesini reca it-
tiklerinden ilk tekliflerinin mümkün olamadığı için umum rağbetlü müş-
terilerimizi memnun itmek üzere herkesin indinde fevkalade bir rağbeti
mazhar olmuş ve diğer lisanlarda binlerce nüshaya tab idildiği halde nefas-
set ve meraklılığından dolayı bugün bir nüshası bile pek nadir bulunabile-
cek bir raddeye gelmiş olan Serseri Yahudi nam romanı müteveffa pede-
rimiz Evangelinos Misailidis Efendi'nin tercümesi mucibi gelecek Julios
15'inden itibaren gazetemıza tefrika sureti ile derc edeceğiz. Bu kadar me-
raklı ve herkesin merakını celp etmiş olan romanın sıra numerosunu tut-
mak arzu edenlerin o güne kadar kayıt idilmeleri ve sonra istenildiği halde
nüsha aramaklığa güçlük çekileceği ilan olunır. (abç)¹¹⁰

Fransa'nın meşhur hikâyecilerinden Evzien Süi'nin yedi ölümlü günahlar ünvanı ile telif ettiği hikâyattan biri olan Tama[h]kârlık'tır. Anatoli gazetesi sahib-i imtiyazı Evangelinos Misailidis'ten adi Türkçeye tercüme olarak, kendi matbaasında tab olunmuştur. 1884. Der-i Saadet.

“Romanın sıra numerosu”nu tutmanın, romanın takip edilmesi açısından ne kadar önemli olduğu bir sonraki alıntıda da vurgulanmaktadır:

Müşterilerimizin bir haylisi tarafın-
dan vuku bulan şikayetlerde *Paris Sırları* romanının haftada bir defa neşrinden hikâyenin merbuditince [sic] *sıra tutulmadığı* beyan olunmak-
la, bilcümle müşterileri memnun etmek arzusuyla cüz cüz çıkarılan *Paris Sırları* romanını tefrika olarak derc edeceğiz. Şu tedbiri itihaz etmemiz ancak müşterilerin memnuniyeti için olup buna da takvîyet vermek için bugünkü nüshamızın dördüncü sayfasında 10 sayfalık kadar *Paris Sırları* romanının mabaddını derc ediyoruz.¹¹¹ (abç)

Tefrikaların gazetelere okuyucu çekmek ve var olan ekonomik problemleri gidermek için de kullanıldığı açıktır. Bu nedenle tefrikalar dikkat çekici başlıklar ve tanıtımlarla çoğunlukla “Yeni Tefrika” başlığıyla önceden duyuruluyordu. *Prensese Anzöl* romanı şu duyuruyla okuyucuya sunulmuştur:

¹¹⁰ *Anatoli*, 25 Haziran 1897 (No. 5569).

¹¹¹ *Anatoli*, 22 Şubat 1897 (No. 5470).

Birkaç günden sonra meşhur roman muharrirlerinden Özen Sue nam hikâyenüvisin en müntehab asarından *Prenses Anzol* nam romanın dercü neşrüne başlanılacaktır. Mezkur roman vukuatı tarihiyeye müstenid olup ragbeti mahsuseyi umumiyeyi celp etmiş ve pek çok kerre tab edilmiş meşhur romanlardan biridir.¹¹²

Kalp ve Dudaklar “gayet facialı ve ibretamiz bir roman”, *Mukavelat* “dehşetli”, yeni yıl armağanı olarak okurlara verilecek olan roman *Evlenmek İsteyen Adem* (Çev. Endirlikli Vasileos Efendi) ise “ahalimizin ahlak ve huy ve lisanına uygun” ibareleriyle tefrika öncesi tanıtılmıştır.

Tefrikaların sonrasında yayımlanması da okuyucuların abone bedellerini ödemeleriyle yakından ilgiliydi. Hem gazetenin varlığını devam ettirmesi hem de tefrikaların kitap olarak yayımlanması ancak gazete bedellerini gönderen ve romanlara müşteri olarak ismini yazdıran okurlarla mümkündü. Bu konunun *Anatoli*'nin gündeminde sıklıkla yer aldığı¹¹³, hatta gazete yönetiminin gazete bedellerini göndermeyenlerin isimlerini gazetede ilan etmekle tehdit ettiklerini görüyoruz: “Gazete bedelini göndermekliğe musameha iden müsterilerin isimlerini gazetamızla ilan ideceğimizi defaten ifade itmiş isek de, hala hayliceleri göndermediklerinden bunların artık isimlerini ilan itmeğe mecbur olduk, ve borçlarını virinceğe değin cabeca isimlerini zikr ideceğiz.”¹¹⁴

Abone bedellerinin ödenmemesi durumunda bazı romanların basılamayacağına, romanın “devamı neşrinin dahi vatandaşlarımızın himmet ve muavenetleri ile husule geleceği”ne ilişkin duyurulara gazete sayfalarında rastlanmaktadır:

Tunçtan Kızlar: Fransa meşahiri üdebasından Havier de Montepen [Montepin] nam zatın baliadaki serlevha ile telif-u tertip itmüş olduğu ahlak-u adaba muvafık olması ile gayetle nefis ve eğlenceli olan eser-i nefisini sevgili vatandaşlarımızın mearifperverliğine mağruren biltercüme 1800-2000 sahifeye karip ve beher cildi 15'er gurusu bedel ile altı ciltten ibaret olmak üzere mearif nezareti celilesinin ruhsatı ile *Anatoli* gazetası matbaasında tab-u temsiline cüret kılındı. Binaenaleyh kitab-ı mezkurun fevaiz-i hasenatı erbabı indinde malum olduğu gibi, devamı neşrinin dahi vatandaşlarımızın himmet ve muavenetleri ile husule geleceği musellem bulunduğundan müşteri olmak ve bilcümle müşterilerimizin isimleri altıncı cildin intihasına kayd edilebilmek için, arzu iden ilimperveran tarafından imzalanmak üzere işbu ilanname neşr idildi. Abone yazılmak isteyen efendilerin Der-i Saadet Çarşu-yı Kebir Astarıcı Hanı'nda nom. 29 ve 51 odalara, ve Galata'da Kerestici

¹¹² *Anatoli*, 15 Temmuz 1891 (No. 4381).

¹¹³ Şişmanoğlu Şimşek, “The *Anatoli* Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press,” 114.

¹¹⁴ *Anatoli*, 11 Mart 1889 (No. 5426).

Sokağı'nda nom. 18 *Anatoli* matbaasına müracaat itmeleri mütemennadır. En Kwn/polei 01.07.1892 Th. K. P.”¹¹⁵

Aynı durum *Çingane Kız* romanı için de geçerlidir:

Çingane Kız: Önümüzdeki hafta mezkur romanın dördüncü cildi müşterilere tevzi olunacaktır. Taşralardan şimdiye kadar bedellerini göndermeyenlere rica ederiz, ilk posta ile göndersinler. Zira kusur iki nüshanın tabına devam olunmaklıkta müşkilata tesadüf ediyoruz.¹¹⁶

Abonelik sistemi Karamanlıca yayın dünyasının üretim ilişkilerinde önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapların yayımlanmasını mümkün kılan bu sistem okurların önceden abone bedellerini göndererek kitap müşterisi olarak kaydolmalarını sağlıyor, sonrasında kitap arkasında abone isimlerinin bulunduğu listeye yayımlanıyordu. Bilebildiğimiz kadarıyla bu türden bir isim listesi Ermeni harfli ya da Arap harfli Türkçe yayınlarda bulunmamaktadır. Richard Clogg'un belirttiğine göre, dönemin Yunanca kitaplarında da bu türden listeler mevcuttur. Clogg, bu listelerle ilgili sistematik bir çalışmanın Karamanlıların sosyal, entelektüel ve dini tarihleriyle ilgili önemli bilgiler vereceğini belirtir.¹¹⁷ Bu listeler, aynı zamanda, Gérard Genette'in tanımlamasına göre “paratekst” olarak da değerlendirilebilir. Paratekstler, metin dışında yer alan ancak metnin alımlanmasını istesek de istemesek de, farkında olsak da olmasak da çok etkili olan unsurlardır. Bunlar, başlık, ara başlık, önsöz, son söz, dipnot, epigraf, ilüstrasyon, kitap kapağı vb. metne ilişkin ikincil dereceden birçok öğeyi içerir.¹¹⁸

Yalnızca kurmaca eserlerde değil, farklı türlerde yazılmış olan Karamanlıca kitaplarda da bulunan bu isim listeleri çoğunlukla “esami-i müşteri”¹¹⁹, “müşterilerin esamesi”¹²⁰, “muteber müşterilerin esamesi defteridir”¹²¹, “işbu hikâyenin istirasına rağbet buyuran erbab-ı mütealanın esamı cetveli”¹²², “işbu kitaba müşteri yazılan hayırhahanın [sic] esamesidir”¹²³ vb. başlıklar altında kitabın sonunda okuyucuya sunulmaktadır. Bazen yer adlarının altında isimlerin sıralanması şeklinde listeler verilirken, bazen de *Temaşa-i Dünyâ*'da olduğu gibi isimler alfabeğe göre dizilir ve yanlarına da yer adları eklenir. Bu listeler öncelikle 1870'li yıllarda bir kitabı satın alan okuyucuların isim ve yerlerini açıkça belirtmeleri açısından da yayın tarihi açısından çok önemli veriler taşımaktadır.

¹¹⁵ *Anatoli*, 8 Temmuz 1891 (No.4375).

¹¹⁶ *Anatoli*, 17 Şubat 1895 (No. 4945).

¹¹⁷ Richard Clogg, “A Millet Within a Millet: The Karamanlides,” 401.

¹¹⁸ Gérard Genette, *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, çev. Channa Newman ve Claude Doubinsky, (London: University of Nebraska Press, 1997), 3.

¹¹⁹ Xavier de Montépin, *Etmekeci Hatun*, çev. İlias K. Emmanouilidis (Der-i Saadet: Sotiriadis Matbaası, 1885).

¹²⁰ Evangelinos Misailidis çev., *Genovefa Hikâyesi* (Der-i Saadet: *Anatoli* Matbaası, t.y.)

¹²¹ Gontra Bouri, *Şeytanın Amcazadesi*, çev. Evangelinos Misailidis (İstanbul: Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1885).

¹²² Aleksandros Doumas, *Meşhur Monte Hristo Hikâyesinin Zeyli Lord Hop* (Asitane: Dim. ve Ath. Nikolaidi Matbaası, 1884).

¹²³ Simeon Aleksiou Değirmencoglu, *Divan-ı Talip* (Der-i Saadet: Evangelinos Misailidis Matbaası, 1883).

Örnek vermek gerekirse, Karamanlıca yazının en önemli eserlerinden biri olan *Temaşa-i Dünya*'nın arkasında yer alan abone listesine baktığımızda, bu romana İstanbul'dan çok, Anadolu'nun hemen her yerinden abone olarak isimlerini yazdıranları görmek mümkün. Bu yerler arasında Misailidis'in doğum yeri olan Kula başta olmak üzere Ferteke, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Endirlik, Geyve, Sille, Zincidere, Ankara, Aydın, Sinop, Ürgüp, Kastamonu, Isparta, Adapazarı gibi Karamanlı nüfusun Anadolu'da yoğun olarak yaşadıkları yerler öne çıkmaktadır. Listede kadın ismine rastlanmaz, buna karşın birkaç din adamı olduğu görülmektedir. *Temaşa-i Dünya*'ya abone olan kişilerin Anadolu'da geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, bu romanın yalnızca İstanbul'la sınırlı bir okuyucu kitlesine hitap etmediğini göstermektedir. Bu yaygınlığın daha önce sözü edilen dil düzeyinde daha "anlaşılır" bir Türkçeyi gerektireceği de iddia edilebilir. Sadece bu listelere bakarak bile Yunan harfli Türkçede üretilen kurmacanın sadece kent merkezlerinde değil Anadolu'nun her yerine yayıldığını, bunun ise kurmacanın içeriğini ve dilini son derece etkileyebileceğini söyleyebiliriz.

Ancak, bu isimleri, Peter J. Rabinowitz'in deyişiyle romanın "gerçek okur"ları¹²⁴ olarak ne dereceye kadar değerlendirebiliriz? Rabinowitz'e göre "gerçek okur", "etten kemikten canlı okurlardır", aynı zamanda bu okur tipi yazarın üzerinde kontrol sahibi olmadıği tek okur tipidir. Romanı almak üzere abone olarak isimleri yazdırmış olmaları bu kişileri ne dereceye kadar "gerçek okur" yapar kestirmek zor, ancak *Temaşa-i Dünya* özelinden konuşursak Misailidis'in bu okurları "itibarlı müşteriler" olarak kodlaması, onları en azından "yazarsal okur" olarak tasarladığını, diğere bir ifadeyle, bu isimlerin kendi zihninde tasarladığı okur kitlesine yakın kişiler olduğunu gösteriyor olabilir. Bu isimler muhtemelen, Anadolu'daki Karamanlı kimliği ve demografik yapısı düşünüldüğünde¹²⁵ ticaretle ya da tarımla uğraşan, ticari ve tarımsal ürünlerini kent merkezlerine satan, bu nedenle mali durumu iyi, Türkçe konuşan Ortodokslardı. Muhtemelen, bu romanı satın almak istemelerinde, belki edebiyata olan ilgilerinden çok, romanın yazarı olan *Anatoli* gazetesi sahibi Evangelinos Misailidis'in adı büyük öneme sahipti; büyük bir ihtimalle bu isimler aynı zamanda Misailidis'in gazetesi *Anatoli*'nin de abonesiydiler. Bu noktada Misailidis'in adının Karamanlılar için "yazar" olmanın çok ötesinde bir etkiye sahip olduğunu da hatırlamak gerekir.¹²⁶ Hatta, Misailidis'in bir kanaat önderi ve yayıncı olarak, gerçek

¹²⁴ Peter Rabinowitz, metinlerin ürettiği okurları üç düzlemde ele almaktadır: Kitabı satın alıp okuyan "etten kemikten" "gerçek okur" (*actual audience*), yazarın romanını yazarken zihninde tasarladığı "yazarsal okur" (*authorial/hypothetical audience*) ve yazarın bir tür taklidi olan anlatıcının anlatısında hitap ettiği kurmaca okur olan anlatısal okur (*narrative audience*). Bkz. Peter Rabinowitz, "Truth in Fiction: A Reexamination of Audiences," *Critical Inquiry* 4 (1977): 121-14.

¹²⁵ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evcı (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997), 155-157.

¹²⁶ Genette, "yazar adı" nı da bir paratekst olarak değerlendirir. Bkz. Gérard Genette, *Paratexts*, çev. Jane E. Lewin (New York: Cambridge University Press, 1997). Bu durumu Ahmet Mithat üzerinden tartışan bir yazı için bkz. Nüket Esen, "Ahmet Mithat'ta Anlatıcı ve

okurlarının bir kısmını bizzat tanıdığını bile düşünebiliriz. Okurlarıyla bu denli doğrudan ilişki kurabilecek bir yazar olarak Misailidis, *Temaşa-i Dünya*'yı kaleme alırken “yazarsal okur”larının entelektüel seviyelerini arttırmak ve onların iyi bir Hristiyan ve iyi bir yurttaş olmaları için neleri yapmaları ve neleri okumaları gerektiğine dair bilgilendirmek üzere hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. Bu nedenle, gazetesinde kullandığı gündelik bildirişim dilinin benzerini geniş okur kitlelerine ulaştırmak üzere kurmacasını yazarken de kullanmıştır.

Tefrika tamamlandıktan sonra okurların kitabı nerede bulacaklarına dair de gazetede ilanlar yayımlanmaktaydı: “*Yeniçeriler*. İşbu güzel hikâyenin kitabından almak isteyenler, Balıkpazarında 66 num. Kostakinin kütüphanesinden, 105 ve 117 num. İsak ve Eftimaki efendilerin dükkanlarına ve Hocapaşa Babıali caddesinde Tercümanı Hakikat matbaasında Y. Gavriilidis efendiye müracaat edebilirler.”¹²⁷

VII. Sonuç Yerine

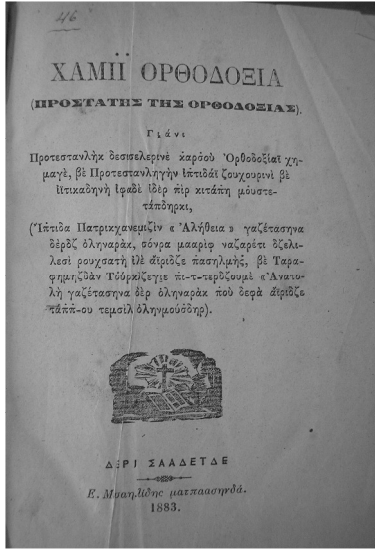
Birçoğu *Anatoli* sayfalarında tefrika olarak kalmış olan Karamanlıca edebi kurmacalar nicelik açısından Ermeni harfli ya da Arap harfli Türkçenin gerisinde kalsalar da bu yazı boyunca ortaya konmaya çalışıldığı üzere 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra artmaya başlayan kurmaca edebiyatın üretimine ve dolaşımına ilişkin önemli ayrıntılar içermektedir. Edebi çalışmalara çok az konu olan, olduğunda da “orijinal” olmamakla eleştirilen Karamanlıca edebi üretimi özellikle Osmanlı çeviri tarihine ilişkin yeni çalışmalara kaynaklık edebilir. Bir metnin başka bir metinden farklı stratejiler kullanılarak yeniden üretilmesi, farklı bir okur kitlesine adapte edilmesi, hangi eserlerin seçilip nelerin dışarıda bırakıldığı, paratekstlerin neyi ifade ettiği gibi meseleler hâlâ yanıtlanmayı beklemektedir. Başka bir ifadeyle, makale boyunca da dile getirildiği gibi 19. yüzyıl boyunca yapılan ve “çeviri” olarak kataloglanan kurmacaların her biri çevirmenin yeniden yazma pratiklerini gündeme getirecek zengin materyallerle doludur.

Karamanlıca edebiyatın ortaya koyduğu bir başka önemli husus da tefrikaların kitaba dönüşümü sırasında gazete yönetimi, okurlar ve taşradaki muteber kişilerle kurulan ilişki ağıdır. Tefrikanın yayına dönüşmesi için ona yeteri kadar müşteri yazılacak ve öncesinde parasını ödeyecek bir okur kitlesi gerekmektedir; bu da gazete yönetimini okurların ilgisini çekecek ve anlaşılır olacak tefrikaları yayınlamaya yönlendirdiği söyleyebilir. Bazı kitapların yayına dönüşmemesini belki de bu anlamda okurun ilgisizliğine bağlayabiliriz. Yayıncının yayımladığı kitabı İstanbul'da ya da büyük ölçüde taşrada eşraftan bir kişiye ithaf etmesi ise kitabın bir prestij ve itibar nesnesi olarak dolaşımda olmasıyla ve hamilik kurumuyla ilişkilendirilebilir.

Muhatabı,” *Merhaba Ey Mubarrir: Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar* içinde, haz. Nüket Esen ve Erol Köroğlu (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009), 59-72.

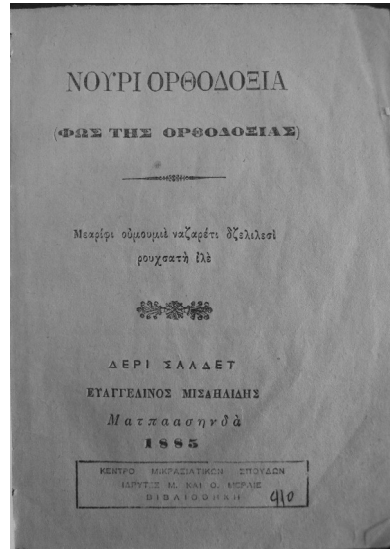
¹²⁷ *Anatoli*, 2 Mart 1891 (No. 4303).

Karamanlıca edebiyat 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı coğrafyasında farklı alfabelerde Türkçe ya da başka dillerde üretilmiş onlarca edebiyattan sadece biri, yapbozun bir parçası. Bu alanda yapılacak diğer çalışmalarla hiç şüphesiz 19. yüzyıl Osmanlı edebiyatını/edebiyatlarını anlamak için elimizde çok daha zengin bir materyal olacak.

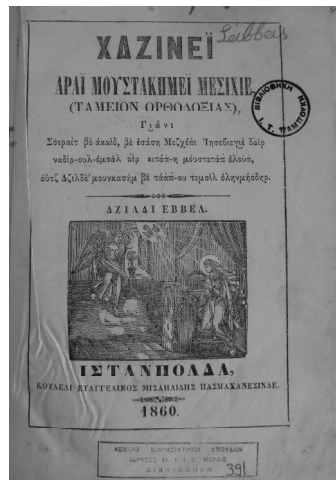

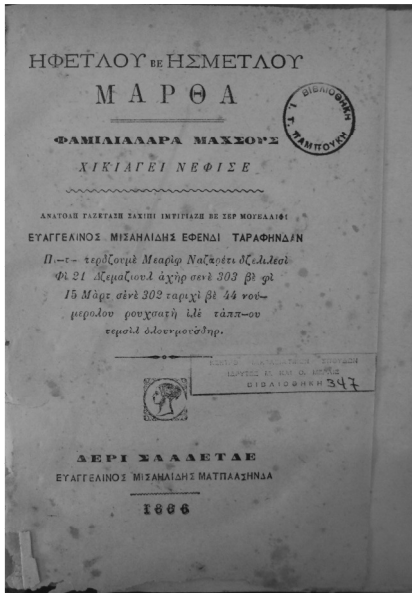
Hami-i Ortodoksia (Prostatitis Orthodoxias). Yani Protestanlık desiselerine karşı Ortodoksiyayı himaye, ve Ortodoksluğun ibtidai zuhurunu ve itikadını ifade eder bir kitab-ı müstetabdır ki (ibtida Patrikhanemizin "Alitheia" gazetesine derc olunarak, sonra maarif nezaret-i celilesi ruhsatı ile ayrıca basılmış, ve tarafımızdan Türkçeye bittercüme Anatoli gazetesine der[c] olunarak bu defa ayrıca tab-ı temsil olunmuştur. Der-i Saadette E. Misailidis Matbaasında, 1883.

Hazîne-i Ara-i Müstakime-i Mesihîye (Tameion Orthodoxias). Yani şerait ve akaid, ve esas-ı mezheb-i İsevîye dair nadir-ül-emsal bir kitab-ı müstetab olup üç cilde münkasım ve tab-ı temsil olunmuştur. Cild-i evvel. İstanbolda, Kulalı Evangelinos Misailidis Basmahanesinde, 1860.

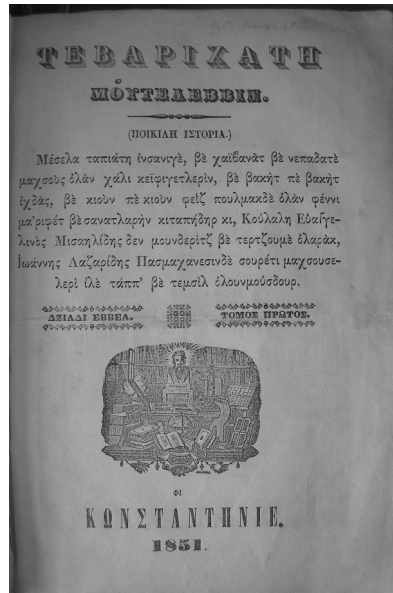

Nur-i Orthodoxiya (Fos tis Orthodoxias). Maarif-i umumiye nezaret-i celilesi ruhsatı ile, Der-i Saadet, Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1885.

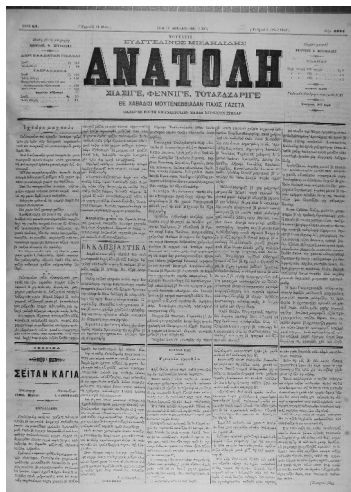

İffetli ve İsmetli Martha. Familialara Mahsus Hikâye-i Nefise, Anatoli Gazetesi Sahib-i İmtiyazı ve Ser Müellifi Evangelinos Misailidis Efendi tarafından bittercüme maarif nezaret-i celilesi fi 21 Cemaziyelahir sene 303 ve fi 15 Mart sene 302 tarihi ve 44 numarolu ruhsatı ile tab-ı temsil olunmuştur. Der-i Saadette, Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1886.

Tevarih-i Mütelevvin (Pikili İstoria). Mesela tabiat-i insaniye, ve hayvanat ve nebadata mahsus olan hal-i keyfiyetlerin, ve vakit be vakit ihdas ve gün be gün feyz bulmakta olan fenni marifet ve sanatların kitabıdır ki, Kulalı Evangelinos Misailidis'ten münderiç ve tercüme olarak Yannis Lazaridis Basmahanesi'nde suret-i mahsuseleri ile tab ve temsil olunmuştur. Cild-i Evvel. Tomos Protos. Fi Konstantiniyye, 1851.

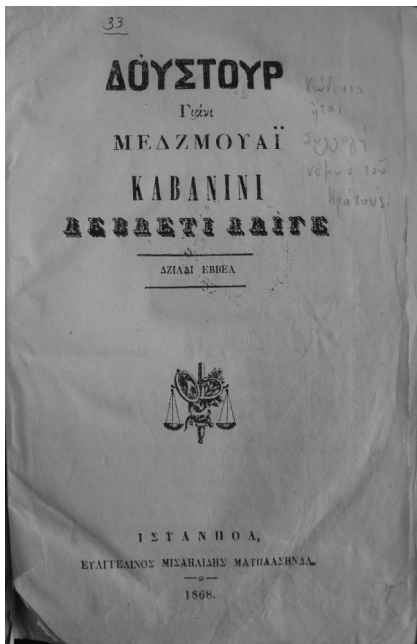
Şeytan Kaya. Muharriri Ahmet Mithat, Mütercimi Yannis Gavriilidis, *Anatoli*, 30 Aprilios 1891 (No. 4324)

Terakki. On Beş Günde Bir Neşr Olunur Risale-i Mevkutedir.

Anatol Akteri. Fenni ve Ahlaki Musavver, Haftada Bir Defa Neşr Olunur Risale-i Mevkute.

Düstur Yani Mecmua-i Kavanin-i Devlet-i Aliye. Cild-i Evvel, İstanbul, Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1868.

Ek: Anatoli Gazetesinde 1850-1899 yılları arasında tefrika edilen roman ve öyküler*

- İliodoros [Heliodoros], *Theagenis ve Harikleia*, çev. Evangelinos Misailidis, 7 Ağustos 1851 (No:29) - 5 Ağustos 1852 (No.79).
- Robinson Crusos*, çev. H. Dimitrios H. Efraim Daniiloğlu, 12 Ağustos 1852 (No. 80) - 12 Ocak 1853 (No: 100).
- [Christoph von Schmid], *Genoveva Hikâyesi*, çev. Evangelinos Misailidis, 12 Ocak 1853 (No: 100) - 2 Haziran 1853.
- [Alphonse Royer], *Yeniçeriler*, çev. Evangelinos Misailidis, 13 Temmuz 1853 (No.125) - Kasım 1853 / 10 Ocak 1867-15 Eylül 1866 (No. 1007)
- Epaminondas Kiriakides, *Beyoğlu Sırları*, çev. Evangelinos Misailidis, 28.06.1888 (No. 3926) - 26.08. 1889 (No. 4091).
- Aleksandros Rizou Ragkavis, *Mukavelat*, 16.10.1889 (No. 4124) - 24.02.1890 (No. 4159).
- Bern de Saint Pierre, *Pavlos ve Virginia*, 19.04.1890 (No.4176) - 12.07.1890 (No.4210).
- Sanatkar Refikası Dabi Sanatkar Olmalı*, 14.07.1890 (No.4211) - 08.12.1890 (No.4270).
- Şarlatan Hekim*, 11.12.1890 (No.4271) - 3.12.1891 (No.4475).
- Ahmet Mithat, *Yeniçeriler*, çev. Ioannis Gavriilidis, 13.12.1890 (No. 4272) - 21.02.1891 (No. 4299).
- Ahmet Mithat, *Şeytan Kaya*, çev. Ioannis Gavriilidis, 30.04.1891 (No. 4324) - 20.5.1891 (No. 4341).
- Eugen Sue, *Prences Anzöl*, çev. Evangelinos Misailidis, 22.07.1891 (No.4386) - 11.2.1892 (No.4503).
- Andre Theuriet, *Peri Kız*, çev. Ioannis Ioannidis, 13.2.1892 (No.4503) -? [Just two weeks]
- Xavier de Montépin, *Çingane Kız*, çev. Evangelinos Misailidis, 2.3.1892 (No.4507) - 06.09.1894 (No.4854).
- Kalp ve Dudaklar*, çev. I. Sümbüloğlu, 10.09.1894 (No.4855) - ?
- Jules Rouquette, *İntikamcı Lamar Yabud Karının Kıymeti*, çev. I. H. Kalfoglous, 22.09.1894 (No.4860) - 04.02.1895 (No. 4936).
- Tabkir Olunmuş Kız*, çev. I. H. Kalfoglous, 06.02.1895 (No.4937) - 17.02.1895 (No.4945).
- Sırlı Bir Nikâh*, çev. I. H. Kalfoglous, 18.02.1895 (No.4846) - 28.04.1895 (No.5001).

* Makalede belirtildiği gibi *Anatoli* gazetesi aralıklarla yayımlandığından ve bazı nüshalar arşivlerde mevcut olmadığından kayıp nüshalarda yayımlanmış olabilecek tefrikalar buraya dahil edilememiştir.

- Xavier de Montépin, *Ayios Soulpikios Dilencisi*, çev. I. H. Kalfoglous, 02.05.1895 (No.5004) - 17.04.1896 (No.5276).
- Ahmet Mithat, *Diplomalı Kız*, çev. Ioannis Gavriilidis, 18.04.1896 (No.5277) - 19.06.1896 (No.5326).
- Orestis K. Kiriakides, *Sarboştur Sarboş İdi Söyledi*, 20.06.1896 (No.5327) - 24.06.1896 (No.5328).
- Zade Servda, 25.06.1896 (No.5331) - 22.02.1897 (No.5470).
- İliodoros, *Theagenis ve Harikleia*, 3.12.1896 (No.5415) - 16.6.1897 (No.5561).
- Eugène Sue, *Paris Sırları*, çev. Evangelinos Misailidis, 25.02.1897 (No.5471) - ?
- Eugène Sue, *Serseri Yahudi*, çev. Evangelinos Misailidis, 17.07.1897 (No.5587) - ?
- Hristos Misailidis, *Protaprilia Yani April İptidası*, ed. [musannif] I.H.Kalfoglous, 01.04.1899 (No.6078) - 17.05.1899 (No.6107).

Kaynakça

- Achladi, Evangelia. "The Karamanlidika periodical Aktis (1913-1915)." *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta, 281-302. Istanbul: Isis Press, 2014.
- Ahmet Mithat Efendi. *Diplomalı Kız*. Çev. Yannis Gavriilidis. *Anatoli*, 18.04.1896 (No.5277)-19.06.1896 (No.5326).
- . *Letaf-i Rivâyat*. Ed. Fazıl Gökçek ve Sabahattin Çağın. İstanbul: Çağrı Yayınları 2001.
- . *Şeytan Kaya*. Çev. Yannis Gavriilidis. *Anatoli*, 30.04.1891 (No. 4324) -20.5.1891 (No. 4341).
- . *Şeytankaya Tılsımı*. Haz. Özge Soylu Bozdağ, Özlem Kazan, Müge Küçük. İstanbul: Homer Kitabevi, 2015.
- . *Yeniçeriler*. Çev. Yannis Gavriilidis. *Anatoli*, 13.12.1890 (No. 4272) - 21.02.1891 (No. 4299).
- . *Yeniçeriler*. Ed. Mustafa Nihat Özön. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1942.
- Alpan, Aytek Soner. "Μουκαδδερατημηζά χακίμ ολαλήμ: Reading "refugee politics" through the pages of Μουχατζήρ Σεδασι." III. International Workshop of Karamanlidika Studies atölye çalışmasında sunulan bildiri, Nevşehir, 2 Kasım 2013.
- Altuğ, Fatih. "Modern Osmanlı Edebiyatında İstanbul 1870-1923." *Antik Çağdan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. Ed. Coşkun Yılmaz. C.7. 154-167.
- Augustinos, Gerasimos. *Küçük Aşya Rumları*. Çev. Devrim Evcı. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.
- AyaGrigoroğlu, S, çev. *Küçük Eleni*. İstanbul: Evagelinos Misailidis Matbaası, 1878.
- Ayaydın Cebe, Günil Özlem. "19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik." Yayımlanmamış Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2009.
- Balta, Evangelia. "Anadolu Türkofon Hıristiyan Ortodoksların Ulusal Bilinçlerini Araştırmaya Yarayan Bir Kaynak Olarak Karamanlıca Kitapların Önsözleri." *Tarih ve Toplum* 13, sayı 74, Şubat 1990, 82-84.
- . "Bulgar Sorununun Yaşandığı Dönemde, Evangelinos Misailidis'in Yayınladığı Mikra Asia (Anatoli) Adlı Karamanlıca Gazete." *Bir Allame-i Cibani: Stefanos Yerasimos Anısına*,

- yay. haz. Ethem Eldem, Aksu Tibet ve Ersu Pekin, 143-178. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- "Karamanli Press Smyrna 1845-Athens 1926." *İzzeret Gündag Kayaoglu Hatıra Kitabı Makaleler*. Ed. Oktay Belli, Yücel Dağlı ve M. Sinan Genim, 27-33. İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, 2005.
- *Karamanlidika Additions (1584-1900) Bibliographie Analytique*. Athenes: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1987.
- *Karamanlidika Additions (1584-1900)*. Athenes: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1987.
- *Karamanlidika Nouvelles Additions et Compléments*. Athenes: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1997.
- *Karamanlidika XXe siècle*. Athenes: Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1987.
- *Miscellaneous Studies On the Karamanlidika Literary Tradition*. İstanbul: Isis Press, 2013.
- "Vatan, Din ve Dille Bölünmüş Bir Kimliğin Serüvenleri", *Gerçi Rum İske de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlıca Edebiyat Üzerine Araştırmalar*, ed. Emre Yalçın, 117-140. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- Balta Evangelia ve Mehmet Ölmez, ed. *Between Religion and Language Turkish Speaking Christians, Jews and Greek Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*. İstanbul: Eren Yayınları, 2011.
- Benlisoy Foti ve Stefo Benlisoy. *Hristiyan Türkler ve Papa Eftim*. İstanbul: İstos Yayın, 2016.
- "Reading the Identity of Karamanli Through the Pages of Anatoli." *Cries and Whispers in Karamanlidika Books – Proceedings of the First International Conference on Karamanlidika Studies (Nicosia 11th-13th September 2008)*. Ed. Evangelia Balta ve Matthias Kappler, 93-108. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010.
- "Türkdilli Anadolu Ortodoksların Kimlik Algısı." *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 11, sayı 251 (Güz 2010): 7-22.
- Berk, Özlem. *Translation and Westernisation in Turkey from the 1840's to the 1980s*. İstanbul: Ege Yayınları, 2004.
- Berkol, Bülent. "133 Yıl Önce Yunan Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) bir Robinson Crusoe Çevirisi." *Sosyoloji Konferansları* 25, 135-158. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Borotav, Pertev Naili. *Folklor ve Edebiyat*. İstanbul, Adam Yayınları, 1982.
- Boravaya, Olga. *Modern Ladino Culture: Press, Belles Lettres, and Theater in the Late Ottoman Empire*. Indiana: Indiana University Press, 2012.
- "Yeniden Yazım Olarak Tefrika Roman: Ladino Edebiyatı Örneği." Çev. Feride Evren Sezer. *Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbulu'nda Edebi Modernleşme*, ed. Mehmet Fatih Uslu ve Fatih Altuğ, 279-326. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bouri, Gontra. *Şeytanın Amucazadesi*. Çev. Evangelinos Misailidis. İstanbul: Evangelinos Misailidis Matbaasında, 1885.
- Brooks, Peter. *Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative*. Cambridge, Mass. and London, 1992.
- Charrière, Etienne E. "We Must Ourselves Write About Ourselves': The Transnational Rise of the Novel in the Late Ottoman Empire". Yayımlanmamış doktora tezi, Michigan University, 2015.
- Charrière Etienne E. ve Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek. "Shared Secrets: Rewriting Urban Mysteries in Istanbul." "Circulating Translations in the 19th Century" konferansında sunulan bildiri, University of Oxford, UK, 19-22 Eylül 2017.

- Clogg, Richard. "Anadolu Hıristiyan Karındaşlarımız: The Turkish-Speaking Greeks of Asia Minor." *Anatolica Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries*, 65-91. Britain: Variorum, 1996.
- Çıkla, Selçuk. "Tanzimat'tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi." *Türkbilgi* 18 (2009): 34-63.
- Değirmencoglou, Simeon Aleksiou. *Divan-ı Talip*. Der-i Saadet: Evangelinos Misailidis Matbaası, 1883.
- Demircioğlu, Cemal. "From Discourse to Practice: Rethinking "Translation"(terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition." Yayınlanmamış doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005.
- Dino, Güzin. *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Doumas, Aleksandros. *Meşhur Monte Hristo Hikâyesinin Zeyli Lord Hop*. Asitane: Dim. ve Ath. Nikolaidi Matbaası, 1884.
- Erkul Yağcı, Ahu Selin. "Turkey's Reading (R)Evolution A Study On Books, Readers And Translation (1840-1940)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2011.
- Esen, Nüket. "Ahmet Mithat'ta Anlatıcı ve Muhatabı." *Merhaba Ey Mubarrir: Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, haz. Nüket Esen ve Erol Köroğlu, 59-72. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009.
- Esen, Nüket. *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Evin, Ahmet Ö. *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004.
- Gavriilidis, Yannis. *Yeniçeriler. Şeytan Kaya* içinde. *Anatoli*, 30 Nisan 1891.
- Genette, Gérard. *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. Çev. Channa Newman & Claude Doubinsky. London: University of Nebraska Press, 1997.
- Genette, Gérard. *Paratexts*. Çev. Jane E. Lewin. New York: Cambridge University Press, 1997.
- Hazine-i Ara-i Müstakîme-i Mesîhiye (Tameion Orthodoksias)* yani şerait ve akaid ve esası Mezhebi İseviye dair nadir-ül emsal bir kitab-ı müstetab olup üç cilde münkasım ve tab-u temsil olunmuştur. Çev. Evangelinos Misailidis. İstanbul: Evangelinos Misailidis Basmahanesi, 1860.
- Itamar Even-Zohar, "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", *Poetics Today* 11/1 (1990), 45-51.
- Kappler, Matthias. "Transcription text, regraphization, variety?-Reflections on Karamanlidika." *Spoken Ottoman in Mediator Texts*, ed. Eva Csato, Astrid Menz ve Fikret Turan, 119-128. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2016.
- Kiriakidis, Epaminondas K. *Peran Apokrifâ*. Konstantinupoli: Tipois N. G. Kefalidu, 1890.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Tarihimizde Garip Vakalar*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002.
- *Yeniçeriler*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2004.
- Korkmaz, Ferhat. "Bir Gazetecinin Romanı: Esrâr-ı Cinâyat." *Turkish Studies*, 6/3 (2011): 1049-1063.
- Koz, M.Sabri. "Comparative Bibliographic Notes On Karamanlidika Editions of Turkish Folk Stories." *Cries and Whispers in Karamanlidika Books – Proceedings of the First International Conference on Karamanlidika Studies (Nicosia 11th-13th September 2008)*, ed. Evangelia Balta ve Matthias Kappler, 241-254. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010.
- Köroğlu, Erol. "Aşrnlık, Suç ve Düzeni (Tefrika) Romanda Yazmak: Dürdane Hanım Örneği." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 47 (2012): 105-126.

- Kut, Turgut. "Ermeni Harfli Türkçe Telif ve Tercüme Konuları I-Victor Hugo'nun Mağdurin Hikâyesinin Kısaltılmış Nüshası." *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler, II. Türk Edebiyatı* içinde, 195-214. C. I. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985), 195-214
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972.
- Mackridge, Peter. *Language and National Identity in Greece 1766-1976*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Mignon, Laurent. "Lost Voices: Religious Minorities and the Literary Canon in Turkey." *Neither Shiraz Nor Paris*, 15-26. İstanbul: The Isis Press, 2005.
- Misailidis, Evangelinos. *Seyreyle Dünyayı (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş)*. Haz. Robert Anhegger ve Vedat Günyol. İstanbul: Cem Yayınları, 1988.
- , *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*. 4 C. İstanbul: Kulalı Evangelinos Misailidis Matbaası, 1871-1872.
- Misailidis, Evangelinos, çev. *Genovefa Hikâyesi*. Der-i Saadet: Anatoli Matbaası, t.y.
- , *İffetli ve İsmelli Martha*. Der-i Saadet: Evangelinos Misailidis Matbaası, 1886.
- Misailidis, Petros Pl. *Istoriķes Efimerides tou Perasmēnou Aiona Anatoli* [Geçtiğimiz Yüzyılın Tarihi Gazeteleri: *Anatoli*]. [Yazarın kendi yayını]
- Montépin, Xavier de. *Çingane Kızı*. Çev. Evangelinos Misailidis. Deri Saadet: Anatoli Matbaası, 1894.
- Montépin, Xavier de. *Etmekci Hatun*, çev. İlias K. Emmanouilidis (Der-i Saadet: Sotiriadis Matbaası, 1885).
- Orakçı, Meryem. "Karamanlıca Bir Gazete: Terakki", *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta, 411-428. İstanbul: Isis Press, 2014.
- Özön, Mustafa Nihat. *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Öztürk, Veysel. "Gazeteci Ahmet Mithat'tan Yazar Ahmet Mithat'a." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 47 (2012) : 171-182.
- Pamukciyan, Kevork. *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002.
- Petropoulou, Ioanna. "From West to East: The Translation Bridge An Approach From a Western Perspective." *Ways to Modernity in Greece and Turkey*, ed. Anna Frangoudaki ve Çağlar Keyder, 91-111. Londra ve New York: I.B. Tauris, 2007.
- Rabinowitz, Peter. "Truth in Fiction: A Reexamination of Audiences." *Critical Inquiry* 4 (1977): 121-141.
- Royros Alfons. [Alphonse Royer]. *Yeniçeriler Hikâyesidir*. Çev. Evangelinos Misailidis Konstantiniyye: *Anatoli* Tabhanesi, 1854.
- Paker, Salih. "Translation as Terceme and Nazire Culture-bound Concepts and their Implications for a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History." *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation: V. 2: Historical and Ideological Issues*, ed. Theo Hermans, Manchester UK and Northampton MA, 120-143.
- Salaville Sévérien ve Eugène Dalleggio. *Karamanlıdika Bibliographie Analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs I*. Athenes: Institut Français d'Athènes, 1958.
- , *Karamanlıdika Bibliographie Analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs II*. Athenes: Institut Français d'Athènes, 1966.
- , *Karamanlıdika Bibliographie Analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractère grecs III*. Athenes: Institut Français d'Athènes, 1974.

- Sevük, İsmail Hakkı. *Avrupa Edebiyatı ve Biz: Garpten Tercümelere*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1940.
- Strauss, Johann. “Le lexique technique du christianisme en karamanli: remarques préliminaires”. *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta, 177-222. İstanbul: Isis Press, 2014.
- , “Is Karamanli Literature part of a ‘Christian-Turkish (Turco-Christian) Literature?’” *Cries and Whispers in Karamanlidika Books – Proceedings of the First International Conference on Karamanlidika Studies (Nicosia 11th-13th September 2008)* ed. Evangelia Balta ve Matthias Kappler, 153-200. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010.
- , “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kimler Neleri Okurdu (19-20. Yüzyıllar)?” Çev. Özlem Günil Cebe Ayaydın. *Kritik 2* (Güz 2008): 1-49.
- , “Who Read What in the Ottoman Empire (19th-20th centuries)?” *Middle Eastern Literatures* 6, sayı 1 (Ocak 2003): 39-76
- Şişmanoğlu Şimşek, Şehnaz. “*Diplomalı Kız* of Ioannis Gavriilidis: Rewriting Ahmet Mithat in Karamanlidika,” International Workshop on Intralingual Translation, Boğaziçi Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, 27-28 Kasım 2014.
- , “Karamanlidika Literary Production at the End of 19th Century as Reflected in the Pages of *Anatoli*.” *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta, İstanbul: Isis Press, 2014.
- , “Romani ‘İki Kilise Arasında Binamaz’ Kılmak: Karamanlıca Edebi Üretim, Evangelinos Misailidis ve Bir Yenidenyazım Örneği Olarak *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş*.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014.
- , “The *Anatoli* Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press.” *Cries and Whispers in Karamanlidika Books – Proceedings of the First International Conference on Karamanlidika Studies (Nicosia 11th-13th September 2008)*, ed. Evangelia Balta ve Matthias Kappler, 109-123. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010.
- , “The *Yeniçeriler* of Ioannis Gavriilidis: A Palimpsest in Karamanlidika.” *Turkish Speaking Christians, Jews and Greek Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta ve Mehmet Ölmez, 245-275. İstanbul: Eren Yayınları, 2011.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. 19. *Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1956.
- Tapia, Aylin de. “From La Porteuse de Pain (1884) to the Επεκδξί Χατούν (1885).” *Cultural Encounters in the Turkish-Speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, ed. Evangelia Balta, 223-256. İstanbul: Isis Press, 2014,
- Thérenty, Marie-Ève. “Mysterymania. Essor et limites de la globalisation culturelle au XIXe siècle,” *Romantisma 2* (2013): 53-64.
- [Uşaklıgil], Halid Ziya. *Hikâye*. Ed. Nur Gürani Arslan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Üyepazarıcı, Erol. “Unutulmuş İlginç Bir Uygulama Tefrika Romanlar (1).” *Müteferrika* 50 (Kış 2016/2): 145-178.
- Varelas, Lambros. “Η Εικόνα του Αστέρος σε Ελληνικά Απόκρυφα Μυθιστορήματα του 19^{ου} Αιώνα”. (19. Yüzyıl Yunanca Gizemli (Şehir) Romanlarında Şehrin Tasviri), <http://openlit.teimes.gr/city/varelas.htm>
- Watt, Ian. *The Rise of the Novel*. Berkeley: University of California Press, 2001.

Öz: Son dönemde Osmanlı tefrika tarihi üzerine yapılan çalışmalar, 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında Türkçe ya da farklı dillerde üretilen edebiyatın daha önce bilinmeyen ya da unutulmuş yazar ve eserlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu makalede Osmanlı tefrika çalışmaları

rında göz ardı edilen bir kaynak olarak Karamanlıca (Yunan harfli Türkçe) *Anatoli* gazetesinde yayımlanan tefrika kurmaca eserler tanıtılacak ve gazetede tefrikaların en yoğun olduğu 1888-1899 dönemine yakından bakılacaktır. Türkofon Ortodoks Hıristiyan okurlara yönelik olarak çıkarılan gazetede söz konusu dönemde üretilen edebiyat hakkında, yazarların önsözleri, editöryel açıklamalar, gazeteye gönderilen okur mektupları ve ilanlar gibi paratekstler göz önünde bulundurularak bazı gözlemlerde bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Karamanlıca (Yunan harfli Türkçe), Türkofon Ortodoks Hıristiyanlar, Karamanlılar, *Anatoli* gazetesi, tefrika roman

A Source Neglected in the Studies on Ottoman Serials: The Newspaper *Anatoli* in Karamanlidika

Abstract: Recent studies on the history of Ottoman serial fictions reveal previously unknown or forgotten writers and works of literature produced in Turkish or different languages of the Ottoman geography in the 19th century. In this article, fictions serialized in the Karamanlidika (Turkish in Greek script) newspaper *Anatoli* that have been neglected so far, will be introduced and the serials between the years 1888-1899 will be examined more closely. Taking into consideration the paratexts such as the forewords of the authors, the editorial remarks, the readers' responses and the advertisements, the literature produced for Turkophone Orthodox Christian readers will be analyzed.

Keywords: Karamanlidika (Turkish in Greek script), Turcophone Orthodox Christians, Karamanlis, newspaper *Anatoli*, serial novel